

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

OIKEUSASIAMIES PERUSOIKEUKSIEN PUOLUSTAJANA

*Oikeusasiamiehen tehtävien
laajentuminen laillisuusvalvonnasta
yksilön oikeuksien edistämiseen*

*Eduskunnan oikeusasiamies
95 vuotta*

Juhlaseminaari 11.2.2015

ISBN 978-951-53-3637-8 (nid.)
ISBN 978-951-53-3628-6 (PDF)
Ulkoasu: Anssi Kähärä / Werklig Oy
Taitto: Virpi Salminen
Helsinki 2015

Esipuhe

Eduskunnan oikeusasiamiesinstituution 95-vuotisjuhlaa vietettiin 11.2.2015 juhlaseminaarissa Pikkuparlamentin auditoriossa. Edellisen kerran vastaavanlainen juhlaseminaari järjestettiin instituution 90-vuotisjuhlan kunniaksi 11.2.2010.

Kuluneiden viiden vuoden aikana oikeusasiamiesinstituutiossa on tapahtunut todella paljon. Näinä vuosina toteutetut uudistukset ja kehittämistoimet ovat liittyneet erityisesti oikeusasiamiehen rooliin perusoikeuksien puolustajana eivätkä perinteiseen laillisuusvalvojan rooliin.

Tämän vuoksi juhlaseminaarin teemaksi valittiin oikeusasiamiehen tehtävien laajentuminen laillisuusvalvonnasta yksilön oikeuksien edistämiseen. Juhlaseminaariin kutsutut puhujat esittivät kukin oman näkökulmansa tähän teemaan. Puhujat edustivat julkisen vallan ja hallinnon eri tasoja sekä yliopistotutkimusta, kansalaisyhteiskuntaa ja mediaa. Puheenvuoron saivat myös oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen perustettu Ihmisoikeuskeskus ja kanslian oma henkilökunta.

Seminaarin esitykset – räp-videon tekstiä myöten – on koottu tähän julkaisuun. Se välittää toivoakseni kuvaa oikeusasiamiesinstituutiosta, joka kansliapäällikkö Tiina Astolan seminaarissa esittämällä sanoin ”ei ole vain pirteä, niin kuin on tapana sanoa hyvinvoivista 95-vuotiaista, vaan joka on jaksanut uudistua ja jonka tehtävä on tärkeä meille kaikille niin kansalaisille kuin virkamiehillekin”.

Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Sisällysluettelo

Esipuhe	3
Tilaisuuden ohjelma	6
Tilaisuuden avaus Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen	7
Näkökulmia päivän teemaan	15
Suomen eduskunta Puhemies Eero Heinäluona	17
Ihmisoikeuskeskus Johtaja Sirpa Rautio	21
Oikeusministeriö Kansliapäällikkö Tiina Astola	27
Kevennys Video: Kuka täällä valvoo -räppi	32
Lapin yliopisto Professori Kirsi Kuusikko	34
Keskusrikospoliisi Päällikkö, poliisineuvos Robin Lardot	45
Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira Ylijohtaja Marja-Liisa Partanen	48
Suomen kuntaliitto ry Johtava lakimies Heikki Harjula	51
Kuurojen Liitto ry Toiminnanjohtaja Markku Jokinen	54

Oikeustoimittajat ry	59
Toimittaja Susanna Reinboth	
Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia	63
Esittelijäneuvos Eero Kallio	
Käsikello-orkesteri Kide	69
Musiikkiesityksiä	
Oikeusasiamiesveistosten luovutus	70
Päätössanat	71
Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuoja	
Kuvia tilaisuudesta ja vastaanotolta	73

Valokuvat

- Eduskunnan valokuva-arkisto, Hanne Salonen
s. 7, 17, 21, 27, 70 (alin kuva) ja 73 (ylimmät ja alin oikealla)
- Helsingin Sanomat media (videoklippikuvat)
s. 32–33
- Helsingin Sanomat, arkisto (lehtileikkeet Susanna Reinbothin
diaesityksestä) s. 59–62
- Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian valokuva-arkisto,
Pia Wirta s. 45, 48, 51, 54, 59, 63, 69, 70 (ylin), 71,
73 (keskimmäiset ja alin vasemmalla) ja 74
- Winfred Zakowski
s. 70 (ylempi veistoskuva)

Eduskunnan oikeusasiamies 95 vuotta -juhlaseminaari

keskiviikkona 11.2.2015, klo 9.30 - 17.00, Pikkuparlamentin auditorio

OIKEUSASIAMIEN PERUSOIKEUKSIEN PUOLUSTAJANA

Oikeusasiamiehen tehtävien laajentuminen laillisuusvalvonnasta yksilön oikeuksien edistämiseen

Ohjelma

- 9.30 *Aamukahvi auditorion aulassa*
- 10.00 ***Tilaisuuden avaus***, oikeusasiamies *Petri Jääskeläinen*
- Näkökulmia päivän teemaan***
- puheenjohtajana apulaisoikeusasiamies Maija Saksin
- 10.15 Puhemies *Eero Heinäluoma*, Suomen eduskunta
10.30 Johtaja *Sirpa Rautio*, Ihmisoikeuskeskus
10.45 Kansliapäällikkö *Tiina Astola*, oikeusministeriö
- 11.00 *Kevennys*
- 11.15 Hallinto-oikeuden professori *Kirsi Kuusikko*, Lapin yliopisto
- 11.45 *Lounas Pikkuparlamentin ravintolassa*
- 13.00 Päällikkö, poliisineuvos *Robin Lardot*, Keskusrikospoliisi
13.15 Ylijohtaja *Marja-Liisa Partanen*, Valvira
13.30 Johtava lakimies *Heikki Harjula*, Suomen Kuntaliitto ry
13.45 Toiminnanjohtaja *Markku Jokinen*, Kuurojen Liitto ry
- 14.00 *Iltapäiväkahvi auditorion aulassa*
- 14.30 Toimittaja *Susanna Reinboth*, Oikeustoimittajat ry
14.45 Esittelijäneuvos *Eero Kallio*, Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
- 15.00 Käsikelloyhtye *Kide*
Oikeusasiamiesveistosten luovutus
- 15.30 ***Tilaisuuden päätössanat***, apulaisoikeusasiamies *Jussi Pajujoja*
- Vastaanotto Pikkuparlamentin ravintolassa*
Pacius: Suomen laulu, pianisti *Osmo Palonen*
Juhlamalja
- 17.00 *Tilaisuus päättyy*

Tilaisuuden avaus

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES PETRI JÄÄSKELÄINEN

Arvoisa Herra Puhemies!
Hyvät kutsuvieraat ja kollegat!
Ärade gäster och kolleger!

Minulla on suuri ilo ja kunnia toivottaa teidät tervetulleiksi tähän juhlatilaisuuteen! Jag har den stora glädjen och äran att häsa er välkomna till denna festlighet!

Tasan 95 vuotta sitten eli helmikuun 11. päivänä 1920 Suomen ensimmäinen oikeusasiamies *Erik Alo-paeus* vastaanotti ensimmäisen kantelun. Tämän vuoksi oikeusasiamiehen kansliassa on ollut pitkään jatkunut perinne viettää instituution vuosijuhlaa aina helmikuun alkupuolella, vaikka oikeusasiamies aloittikin toimintansa jo vuoden 1920 alusta.

Tämä perinne – eli instituution vuosijuhlan kytkeminen ensimmäisen kansalaiskirjeen saapumiseen – ilmentää hyvin tämän instituution luonnetta: oikeusasiamies on kansalaisia, ihmisiä varten. Sitä varten, että ihmisillä on kaikista muista julkisen vallan elimistä riippumaton ja puolueeton taho, jonka puoleen he voivat kääntyä silloin, kun he kokevat, että heidän laillisia oikeuksiaan tai vapauksiaan on loukattu.

Tuo ensimmäinen oikeusasiamiehelle saapunut kantelu oli Wiipurin lääninvankilassa tutkintovankina olleen jääkäriväpelin kantelu siitä, että hänen asiansa tuomioistuinkäsittely oli viivästynyt. Kantelu oli monellakin tavalla leimallinen oikeusasiamiehen nykyisenkin toiminnan kannalta.

Ensinnäkin kysymys oli tutkintavangista. Vapautensa menettäneiden henkilöiden oikeuksien ja kohtelun valvonta on yksi oikeusasiamiehen erityistehtävistä. Toiseksi kysymys oli tuomioistuimen menettelystä. Tuomioistuinten valvonnan kuuluminen oikeusasiamiehen toimivaltaan on kansainvälisessä vertailussa lähinnä ruotsalais-suomalainen harvinaisuus. Kolmanneksi kysymys oli asian käsittelyn viivästymisestä. Tuomioistuinkäsittelyn viivästyminen ja ylipäänsä asioiden käsittelyn viipyminen on meillä tänä päivänäkin yksi tavallisimmista kantelun aiheista.

Vaikka yksittäinen kantelu saattaa siis tänä päivänäkin olla samanlainen kuin 95 vuotta sitten, oikeusasiamiehen toiminta on vuosien kuluessa kehittynyt monin tavoin. Voimme olla ylpeitä

siitä, mitä oikeusasiamiesinstituutio on tänä päivänä. Erään viime vuonna pidetyn seminaarin yhteydessä eräs ulkoasiainministeriön korkea virkamies sanoikin minulle, että tämä Suomen oikeusasiamiesinstituutio on maailman paras. Se oli hyvin sanottu, ja olen asiasta samaa mieltä. Mutta minkälaisiin seikkoihin tämä perustuu? Syitä on useita, joista tuon tässä esille muutaman näkökohdan.

Instituutio on maailman toiseksi vanhin

Muihin maihin verrattuna meillä on ensinnäkin se etu, että Suomen oikeusasiamiesinstituutio on maailman toiseksi vanhin. Ensimmäiseksi instituutio on perustettu Ruotsiin vuonna 1809, kolmanneksi Tanskaan vuonna 1955 (tänä vuonna siis 60 vuotta), sitten Norjaan ja Uuteen Seelantiin 1962, ja vasta sitten instituutio on levinnyt kaikkialle maailmaan. Nykyisin erilaisia oikeusasiamiesinstituutioita on ainakin 140 maassa.

Meillä oikeusasiamiesinstituutio on lähes yhtä vanha kuin itsenäinen Suomi. Tämän vuoksi instituutio on juurtunut syvälle suomalaiseseen yhteiskuntaan. Ihmiset tietävät, että he voivat kääntyä oikeusasiamiehen puoleen, mikä on yksi oikeusasiamiehen toiminnan perusedellytyksistä. Pelkästään omin toimenpitein oikeusasiamiehellä ei olisi käytännössä mitään mahdollisuutta havaita kaikkia niitä ongelmia ja epäkohtia, joista nyt saamme tiedon kanteluiden kautta. Olenkin tyytyväisenä todennut, että minulla on ympäri Suomea yli viisi miljoonaa pientä asiamiestä, jotka ilmoittavat oikeusasiamiehelle havaitsemistaan epäkohdista.

Instituution pitkästä iästä ja juurtuneisuudesta seuraa toiselta puolen, että viranomaiset tietävät, että he voivat joutua selittämään tekemisiään oikeusasiamiehelle. Tämä ennaltaehkäisee lainvastaista menettelyä ja velvollisuuksien laiminlyöntiä. Viranomaiset ovat myös tottuneet siihen, että oikeusasiamiehen kannanottoja ja suosituksia tulee noudattaa. Näin myös tapahtuu käytännössä.

Instituutiota on jatkuvasti kehitetty

Toinen menestystekijä on se, että Suomen oikeusasiamiesinstituutiota on osattu kehittää ajan vaatimusten mukaisesti. Tästä saamme kiittää sekä lainsäätäjää että edeltäjiäni.

Oikeusasiamies on perinteisesti ollut laillisuusvalvoja, jonka tehtävä on painottunut viranomaisten velvollisuuksien valvontaan ja jälkikäteisen moitteen esittämiseen. Oikeusasiamies on edelleen laillisuusvalvoja, mutta oikeusasiamiehestä on tullut myös perusoikeuksien puolustaja. Luen siihen 1) yksilön oikeuksien edistämisen, 2) viranomaistoiminnan ohjaamisen ja 3) oikeustilan kehittämisen siten, että perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat mahdollisimman hyvin.

JO är alltså fortfarande en laglighetsövervakare men har också blivit en försvarare av de grundläggande rättigheterna. Det innehåller 1) främjande av den enskildes rättigheter, 2) styrande av myndigheternas verksamhet och 3) utvecklande av rättsläget så att de grundläggande och mänskliga rättigheterna förverkligas på bästa möjliga sätt.

Useat edeltäjäni ovat olleet edelläkävijöitä perus- ja ihmisoikeusajattelussa. Lainsäätäjän puolelta voimakkain linjaus tehtiin perusoikeusuudistuksessa vuonna 1995. Silloin hallitusmuotoon lisättiin säännös, jonka mukaan ”tehtävänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista”.

Oikeusasiamiehen perus- ja ihmisoikeusmandaatista on useita muitakin ilmauksia laissa. Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain mukaan oikeusasiamies voi muun ohella kiinnittää valvottavan huomiota hyvän hallintotavan vaatimukseen tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistäviin näkökohtiin. Saman lain mukaan oikeusasiamiehen tulee kertomuksessaan kiinnittää erityistä huomiota perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tämä näkökulma ilmenee myös vuonna 2011 uudistetussa kantelun tutkintaa ohjaavassa säännöksessä. Sen mukaan oikeusasiamies ryhtyy hänelle tehdyn kantelun johdosta niihin toimenpiteisiin, joihin hän katsoo olevan aihetta lain noudattamisen, oikeusturvan tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta.

Tämä oikeusasiamiehen tehtävän ja näkökulman laajentuminen näkyy kaikessa toiminnassa. Esimerkiksi kanteluiden tutkinta ei enää ole vain sen arviointia, onko viranomaisen toiminut lainvastaisesti tai laiminlyönyt velvollisuuksiaan. Nykyisin kaikissa asioissa arvioidaan sen lisäksi, olisiko viranomaisen jollakin muulla tavalla toimimalla voinut paremmin edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Arvioni mukaan yhteensä yli puolet oikeusasiamiehen erilaisista toimenpidepäätöksistä sisältää joko yksinomaan tai moitteen ohella myös ohjaavia elementtejä.

Erilaiset oikeusasiamiehen tekemät esitykset ilmentävät hyvin sitä, että oikeusasiamiehen toiminta on nykyisin paljon muutakin kuin vain jälkikäteistä laillisuusvalvontaa. Esityksiä on neljänlaisia. Esitys voidaan tehdä ensinnäkin virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi, jos yksilön oikeuksien toteuttaminen sitä edellyttää. Toiseksi esitys voidaan tehdä säännösten, määräysten tai viranomaisohjeiden kehittämiseksi, jos niihin liittyvä puute vaarantaa perusoikeuksien toteutumisen. Kolmanneksi esityksessä voi olla kysymys perus- tai ihmisoikeusloukkauksen taikka viranomaisen muun lainvastaisen tai virheellisen menettelyn hyvittämisestä, jos loukkausta tai virhettä ei voida enää muuten korjata. Neljänneksi oikeusasiamies voi tehdä esityksen asian sovinnolliseksi ratkaisemiseksi viranomaisen ja kantelijan välillä. Myös nämä esitykset tähtäävät yksilön oikeuksien konkreettiseen toteutumiseen.

Tiedossani ei ole toista oikeusasiamiesinstituutiota, jossa perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisen ja edistämisen näkökulma olisi yhtä vahva kuin Suomessa sekä lainsäädännössä että käytännössä. Esimerkiksi muut Pohjoismaat tulevat tässä suhteessa selvästi perässä.

Oikeusasiamiehen toimivalta on laaja

Kolmas menestystekijä on se, että meillä oikeusasiamiehen toimivalta on luotu hyvin laajaksi sekä valvonnan alaisten tahojen suhteen että oikeusasiamiehen toimivaltuuksien suhteen.

Oikeusasiamiehen valvontavaltaan kuuluvat kaikki julkisen vallan elimet – ainoastaan eduskunta ja kansanedustajat edustajantoinnessaan ovat toimivallan ulkopuolella. Monissa maissa esimerkiksi ylimmät toimeenpanovallan käyttäjät – presidentti, ministerit ja ministeriöt – on jätetty oikeusasiamiehen toimivallan ulkopuolelle, samoin puolustusvoimat ja turvallisuusviranomaiset, vaikka ylimpään valtioelimeen eli parlamenttiin nojautuvan laillisuusvalvonnan ulottaminen kaikkiin toimeenpanovallan käyttäjiin olisi tärkeätä.

Tuomioistuinten valvonnan antaminen oikeusasiamiehelle on kansainvälisesti lähes ainutlaatuista, mutta Suomessa se on mielestäni tänä päivänäkin asianmukainen ratkaisu muun muassa oikeusasiamiesinstituution oman riippumattomuuden, pitkästä iästä johtuvan vakiintuneen aseman ja eduskuntaan nojaavan arvovallan takia. Oikeusasiamiehenkin on kunnioitettava tuomioistuinten riippumattomuutta, minkä vuoksi tuomioistuinvalvonta kohdistuu lähinnä menettelyllisiin, perus- ja ihmisoikeuksina turvattuihin oikeusturvatakeisiin. Toisaalta niihin liittyvä valvonta sopii mielestäni Suomessa erityisen hyvin juuri oikeusasiamiehelle.

Nykyisin yhä tärkeämmäksi on muodostunut se, että myös kaikki julkista tehtävää hoitavat yksityiset kuuluvat oikeusasiamiehen toimivaltaan. Kun esimerkiksi kunta ulkoistaa järjestämisvastuulleen kuuluvia sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluja yksityisille, niiden toiminta kuuluu Suomessa oikeusasiamiehen valvonnan piiriin.

Näin ei ole kaikissa maissa. Esimerkiksi muissa Pohjoismaissa oikeusasiamiehen toimivalta määräytyy lähtökohtaisesti viranomaisorganisaation eikä tehtävän laadun perusteella. Jos tehtävän hoitaminen siirtyy viranomaisorganisaation ulkopuolelle, se siirtyy myös oikeusasiamiehen toimivallan ulkopuolelle. Tällä eroavuudella on sekä periaatteellisesti että käytännön tasolla erittäin suuri merkitys oikeusasiamiehen toimintaedellytysten kannalta.

Myös oikeusasiamiehen toimivaltuudet ovat Suomessa kansainvälisesti vertaillen poikkeuksellisen laajat. Oikeusasiamiehen rajoittamaton tiedonsaantioikeus on välttämätön esimerkiksi CIA:n vankilentojen selvittämisen kaltaisissa asioissa.

Meillä oikeusasiamiehellä on myös kansainvälisesti erittäin harvinaiset syyttäjän valtuudet toimivaltaansa kuuluvissa asioissa. Vaikka syyteoikeutta käytetään harvoin, sen olemassaololla on tärkeä periaatteellinen merkitys, ja joissakin tilanteissa se voi olla myös käytännössä erittäin tärkeä.

Perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisen kannalta suuri merkitys on myös oikeusasiamiehen oikeudella tehdä lainsäädäntö- ja muita esityksiä. Oikeusasiamiehellä on myös mahdollisuus välittömään vuorovaikutukseen eduskunnan kanssa paitsi kertomustensa käsittelyn yhteydessä myös muissa tilanteissa, kun oikeusasiamies on havainnut puutteita lainsäädännössä.

Uusimpia kehityspiirteitä

Hyvät naiset ja herrat! Oikeusasiamiesinstituution 90-vuotisjuhlassa viisi vuotta sitten totesin, että oikeusasiamies on vahtikoira, kun kysymys on laillisuuden valvonnasta, ja opaskoira, kun kysymys on perus- ja ihmisoikeuksien edistämisestä. Totesin edelleen, että oikeusasiamiehen on oltava myös metsästyskoira, joka oman vainunsa perusteella itse etsii perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksia ja pureutuu niihin kiinni, tai pelastuskoira, joka etsii haavoittuvassa tai hädänalaisessa asemassa olevia ihmisiä, ja pyrkii auttamaan heitä.

Viiden viimeisen vuoden aikana oikeusasiamiesinstituutiossa on tapahtunut todella paljon. Merkille pantavaa on se, että kaikki uudistukset ja kehittämistoimet liittyvät oikeusasiamiehen rooliin perusoikeuksien puolustajana eivätkä perinteiseen rooliin laillisuuden vahtikoirana.

Det har hänt väldigt mycket under de senaste fem åren i justitieombudsmannainstitutionen. Beaktansvärt är att alla reformer och utvecklingsåtgärder anknyter sig till JO:s roll som försvarare av de grundläggande rättigheterna, och inte till den traditionella rollen som laglighetens vakthund.

Merkittävin ja oikeusasiamiehen perus- ja ihmisoikeusnäkökulman kannalta hyvin luonteva uudistus on ollut Ihmisoikeuskeskuksen ja sen ihmisoikeusvaltuuskunnan perustaminen oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen vuonna 2012. Tämä uudistus toteutettiin sen vuoksi, että oikeusasiamies ei yksinään täyttänyt kaikkia kriteereitä, jotka YK:n vuonna 1993 hyväksymissä ns. Pariisin periaatteissa on asetettu kansallisille ihmisoikeusinstituutioille.

Ilokseni voin nyt todeta, että Suomen kansalliselle ihmisoikeusinstituutiolle, joka siis muodostuu oikeusasiamiehestä, Ihmisoikeuskeskuksesta ja sen ihmisoikeusvaltuuskunnasta, on viime vuoden lopulla myönnetty korkein mahdollinen A-status. Tämä tarkoittaa sitä, että instituutiomme täyttää täysin Pariisin periaat-

teet. A-statusta pidetään YK:ssa ja yleisemminkin kansainvälisesti erittäin tärkeänä.

Samassa yhteydessä uudistettiin myös oikeusasiamieslain kante-
lun käsittelyä koskevia säännöksiä muun muassa siten, että oikeus-
asiamiehellä on enemmän harkintavaltaa kanteluiden tutkinnassa.
Nyt voimavarat pystytään kohdistamaan sellaisiin asioihin, joissa
oikeusasiamies voi auttaa, joissa oikeusasiamiehen moite on tarpeen
tai joissa on oikeusasiamiehen ohjauksen tai esityksen tarvetta.

Muun muassa tämän uudistuksen ansiosta oikeusasiamiehen
kansliassa saavutettiin vuoden 2013 lopussa pitkäaikainen tavoite,
että vireillä ei ollut yhtään yli vuotta vanhaa kanteluasiaa. Edelli-
sen kerran tämä tavoite saavutettiin 20 vuotta sitten. Uudistuksen
ansiosta myös tarkastusten määrää on kyetty lisäämään. Vuonna
2012 tehtiin ennätyselliset 147 tarkastusta.

Myös pitkään valmisteilla ollut YK:n kidutuksen vastaisen sopi-
muksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) ratifiointi on saatu päät-
tökseen, ja oikeusasiamies on 7.11.2014 lähtien toiminut ns. kansal-
lisena valvontaelimenä, joka tekee tarkastuksia toimipaikkoihin,
joissa säilytetään vapautensa menettäneitä henkilöitä. He voivat
olla paitsi vankeja, myös esimerkiksi erilaisiin hoitopaikkoihin tai
asumisyksiköihin sijoitettuja lapsia, vanhuksia, psykiatrisia poti-
laita, ulkomaalaisia tai kehitysvammaisia henkilöitä.

Kansallisen valvontaelimen tehtävä on jälleen uusi askel oikeus-
asiamiehen yhä monipuolisemmaksi kehittyneessä tehtäväkuvas-
sa ja keinovalikoimassa. Tehtävään liittyvät uudet toimintamuodot,
erityisesti ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttö, tuovat lisäarvoa
oikeusasiamiehelle jo vanhastaan kuuluneeseen vapautensa menet-
täneiden kohtelun valvontaan. OPCAT:in näkökulma on erilainen
kuin perinteisten tarkastusten. Ajatuksena on ennaltaehkäistä huo-
noa kohtelua ”muin kuin oikeudellisin menetelmin, jotka perustu-
vat laitoksissa tehtäviin säännöllisiin käynteihin.”

Seuraava askel tässä kehityksessä on jo näköpiirissä: eduskun-
nan käsiteltävänä on parhaillaan YK:n vammaisten henkilöiden
oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ratifiointi. Hallituksen esityk-
sessä on ehdotettu, että Suomen kansallinen ihmisoikeusinstituutio
toimisi sopimuksen tarkoittamana rakenteena, jonka tehtävänä on
edistää, suojella ja seurata sopimuksen täytäntöönpanoa.

Mielestäni tämä tehtävä sopii erinomaisesti Suomen kansallisel-
le ihmisoikeusinstituutiolle. Vammaisten henkilöiden oikeuksien
tehokas toteuttaminen edellyttää mahdollisuutta tutkia yksittäis-
tapauksia ja tehdä tarkastuksia, mitkä kuuluvat oikeusasiamiehen
tehtäviin. Toiseksi tehtävä edellyttää myös ihmisoikeuskasvatusta,
-koulutusta, -tutkimusta ja -tiedotusta, jotka kuuluvat Ihmisoikeus-
keskuksen tehtäviin ja joilla voidaan vaikuttaa ihmisten asenteisiin
ja tietoisuuteen vammaisten henkilöiden oikeuksista. Kolmanneksi

tarvitaan eri perus- ja ihmisoikeustoimijoiden yhteistyötä ja vammaisten henkilöiden osallistamista. Näihin puolestaan ihmisoikeusvaltuuskunta tarjoaa hyvän foorumin.

Maailman paras henkilökunta

Arvoisat juhlavieraat! Maailman paraskin oikeusasiamiesinstituutio on lopulta vain kuori tai rakenne, jonka puitteissa instituutiolle uskottuja tehtäviä toteutetaan. Se, kuinka tehtävissä onnistutaan, riippuu keskeisesti niistä ihmisistä, jotka instituutiossa työskentelevät. Ilokseni voin todeta, että oikeusasiamiehen kansliassa on ilmeisesti maailman paras henkilökunta. Haluankin kiittää kaikkia kanslian nykyisiä ja entisiä työntekijöitä siitä työstä, jonka he ovat tämän instituution ja samalla suomalaisen yhteiskunnan ja ihmisten hyväksi tehneet.

Ärade gäster! Toivon, että te tulette viihtymään tässä juhlatilaisuudessa. Jag hoppas att ni kommer att trivas i denna festlighet.

Kiitos – tack!

*Näkökulmia
päivän
teemaan*

Suomen eduskunta

PUHEMIES EERO HEINÄLUONA

Arvoisa oikeusasiamies,
hyvät juhlavieraat – ärade festpublik!

Oikeusasiamies *Petri Jääskeläinen* totesi Eduskunnan oikeusasiamiehen 90-vuosijuhlien avaussanoissa, että hänen johtamansa ”instituutio on kyennyt muuttamaan ajan vaatimusten mukaiseksi”.

Hän korosti erityisesti sitä, että painopiste on siirtynyt ihmisten oikeuksien toteuttamiseen ja viranomaistoiminnan ohjeistamiseen.

Tuo muutos ei suinkaan ole pysähtynyt siihen juhlaan. Instituutio on edelleen kehittynyt kansalaisnäkökulmaa korostaen, kuten hän myös vuoden 2012 kertomuksen avajaisanoissaan on todennut. Enää ei perinteisen lainvalvojan tapaan todeta vain, onko kantelija oikeassa vai ei.

Silloin kun syytä siihen on, eduskunnan oikeusasiamies tekee esityksen virheellisen asiantilan korjaamiseksi. Esitykseen voi myös sisältyä esitys kantelijalle syntyneen vahingon korjaamiseksi. Esitys voidaan myös tehdä siinä tarkoituksessa, että viranomaisen etsii asiassa kohtuullista sopuratkaisua yhdessä kantelijan kanssa.

Osa näistä edistysaskelista on syntynyt eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian omassa uudistamistyössä, osa sen vuoksi, että eduskunnan oikeusasiamiestä koskeva lakia uudistettiin alkuvuodesta 2011.

Eduskunnan perustuslakivaliokunta on sekä lakia uudistettaessa että mietinnöissään asettunut yksimielisesti tukemaan uudistuksia. Mietinnössään 6/2014 valiokunta on voinut iloita siitä, ”että oikeusasiamiehen kansliassa on saavutettu kantelujen enintään vuoden käsittelyaikaa koskeva tavoite huolimatta kantelujen määrän voimakkaasta kasvusta”.

En del av dessa framsteg grundar sig på reformer som justitieombudsmannens kansli självt har genomfört. Andra förbättringar är en följd av att lagen om riksdagens justitieombudsman reviderades i början av 2011.

Riksdagens grundlagsutskott har enhälligt uttryckt sitt stöd för reformerna såväl när lagen reviderades som i sina betänkanden om justitieombudsmannens berättelser. I betänkandet om berättelsen

för 2013 konstaterar grundlagsutskottet i uppskattande ordalag ”att justitieombudsmannens kansli nådde målet på en behandlingstid på högst ett år trots att antalet klagomål ökat kraftigt”.

Valiokunta toteaa, kanslian työskentelyä ylistävin sanankääntein, ettei vuoden 2014 alussa enää ollut vireillä yhtään yli vuoden vanhaa kantelua.

Valitettavasti lakiuudistuksen antama liikkumavara ei ole vielä näkynyt tarkastusten lisäyksenä, mutta kylläkin esitysten ja omien aloitteiden määrän nousuna.

Eräässä kolumnissaan HBL:ssä (12.12.13) entinen oikeusasiamies Jacob Söderman paljasti, että tavatessaan kuningatar Beatrixin pohjoismaisten kollegojansa kanssa Hollannin oikeusasiamiehen Haagissa vuonna 1991 pidetyn 20 -vuosijuhlien yhteydessä, kuningatar oli kysynyt häneltä:

– Pitääkö se paikkaansa, että paras oikeusasiamiesjärjestelmä on Suomessa?

Tähän Söderman olisi tuon kolumnin mukaan – hymyssä suin – vastannut, että ”teidän majesteettinne on aivan oikeassa!”. Pohjoismaiset kollegat eivät tietävästi tästä riemuinneet.

Kuningatar on valitettavasti luopunut kruunustaan. Meillä suomalaisilla olisi muutoin mitä ilmeisimmin syytä hänelle vakuuttaa, että ainakin nyt hän olisi kysymyksen asettelussa oikeassa.

Onnittelten teitä, arvoisa oikeusasiamies, olette kollegojenne ja koko henkilökuntanne kanssa pystynyt viemään läpi eduskunnan toivomaa kansalaisnäkökulmaa uudistustyössänne esimerkillisellä tavalla. Siitä on hyvä jatkaa.

Jorma S. Aalto oli oikeusmiehenä vuosina 1974–1986. Hän oli vaikuttamassa siihen, että jokaiseen Latinalaisen Amerikan maahan tulisi perustaa oikeusasiamiehen virka ihmisoikeuksia valvomaan. Tänäpäin se on pääosin toteutunut. Oikeusasiamiesinstituutio on pohjoismainen perustuslaillinen oivallus, joka on menestynyt kaikissa maanosissa.

Olen iloinen siitä, että vuosikertomuksistanne ilmenee, että olette edelleen aktiivisesti mukana oikeusasiamiesten kansainvälisessä yhteistyössä. Lisäksi olette olleet valmiita tukemaan ja avustamaan uusia maita perustamaan oikeusasiamiehen viran, joka maailmalla symbolisoi laillisuutta, kansanvaltaa ja ihmisoikeuksien noudattamista. On arvokasta, että Suomi nähdään maailmalla vahvistamassa oikeusvaltiota.

Justitieombudsmannen är en nordisk konstitutionell institution, som slagit igenom i alla delar av världen.

Av er årsberättelse framgår att ni fortsatt är aktiva i det internationella samarbetet mellan olika länders justitieombudsmän. Det gläder mig! Ni har dessutom varit redo att stödja och hjälpa andra länder i deras arbete för att bygga upp justitieombudsmannaämberget – ett ämbete som världen runt symboliserar laglighet, demokrati och mänskliga rättigheter. Det är värdefullt att Finland är synligt och medverkar till att stärka rättsstaten ute i världen.

Arvoisa juhlayleisö!

Oikeusasiamies *Jorma S. Aalto* piti aikoinaan tärkeänä, että oikeusasiamiehellä olisi oikeus esittää erillinen kertomus silloin, kun jokin kansalaisten oikeuksiin vaikuttava asia vaatisi perustuslakivaliokunnan ja koko eduskunnan erityisen huomion.

Tuo oikeus annettiin oikeusasiamiehelle vasta Jorma S. Aallon siirryttyä jo oikeuskansleriksi ja sitä on käytetty säästeliäästi, se on melkeinpä unohtunut.

Kansalaisena havaitsee silloin tällöin yhteiskunnallisia ilmiöitä, joita toivoisi otettavan perusteelliseen tarkasteluun. Poliisien rikoksista epäiltyjen kansalaisten pitämästä ns. Epri-rekisteristä esitetyt paljastukset ovat eduskunnassa aiheuttaneet hämmästyksiä. On pohdittu, miten asia voidaan parhaiten selvittää asian luonne huomioonottaen. Asian selvittäminen sopisi ehkä tarkastusvaliokunnalle.

Eduskunnan oikeusasiamies nauttii sekä kansalaisten että viranomaisten luottamusta. Teillä on riittävät valtuudet ja hyvä asiantuntemus sen selvittämiseksi, mistä lopulta tässä asiassa on kyse, ja niin halutessanne tehdä asian vaatimat ehdotukset.

Kansalaisten tulisi kaikissa tilanteissa voida luottaa tuollaisen salaisen rekisterin asialliseen käyttöön ja sen riittävään valvontaan, ettei julkisuudessa kuvattuja ylilyöntejä enää tapahtuisi. Jos eduskunnan oikeusasiamies asiaan ryhtyy, selvitystyö olisi luotettavissa käsissä.

On täysin oikeusasiamiehen omassa vapaassa harkinnassa, mihin selvityksiin ryhdytte ja mihin ette. Varmasti mahdolliselle erityiskertomukselle löytyisi muitakin tärkeitä aiheita silloin, kun katsotte tilaisuuden siihen tulleen.

Eduskunta on hyväksynyt vuonna 2013 lain, jolla on saatettu voimaan YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen yleissopimus ja samalla lain muutoksella antanut eduskunnan oikeusasiamiehelle kansallisen valvontaelimen tehtävän.

Olen iloinen siitä, että oikeusasiamies esitellessään uutta tehtäväänsä vuoden 2013 kertomuksessa erityisesti korostaa, että valvonta-tehtävä ei koske vain rangaistusvankeja, vaan se myös koskee sosiaalihuollon laitoksia, myös sellaisia, joissa pidetään muistisairaita vanhuksia.

Valvontatyölle voisi antaa tavoitteeksi, että kaikilla valvotuilla olisi vähintään samat oikeudet ulkoilun ja terveyshoidon suhteen kuin rangaistusvankeilla. Se tarkoittaisi useasti muistisairaiden vanhusten elämänlaadun parantamista.

Ärade justitieombudsman, ärade biträdande justitieombudsmän och alla anställda vid kansliet!

Arvoisa oikeusasiamies, arvoisat apulaisoikeusasiamiehet ja koko kanslian henkilökunta!

På riksdagens vägnar vill jag tacka er för ett väl utfört arbete och önska er styrka och välgång under kommande år!

Jag önskar er också all framgång med detta viktiga seminarium.

Eduskunnan puolesta kiitän teitä hyvästä työstänne ja toivon teille voimia ja menestystä tulevia vuosina!

Toivotan myös kaikkea menestystä tämän tärkeän seminaarin työlle.

Kiitoksia.

Ihmisoikeuskeskus

JOHTAJA SIRPA RAUTIO

Arvoisa eduskunnan puhemies, eduskunnan oikeusasiamies, hyvä juhlayleisö, kollegat ja ystävät.

Juhlimme tänään arvokasta suomalaista institutiota, eduskunnan oikeusasiamiestä, jonka toiminta on kestänyt jo lähes vuosisadan. Tänään kuullaan varmasti mm. siitä, miten oikeusasiamiesinstituutio on eri aikoina kyennyt sopeutumaan niihin suuriin muutoksiin, joita suomalainenkin yhteiskunta on käynyt läpi vuoden 1920 jälkeen. On mielenkiintoista kuulla eri näkökulmia oikeusasiamiehen toimintaan ja pohtia haasteita, joita on jo näköpiirissä. Muutosnopeus yhteiskunnassa ei ole suinkaan hidastumassa, vaan pikemminkin kiihtyy muun

muussa teknologian nopean kehityksen myötä. Näistä haasteista ja toisaalta mahdollisuuksista myös eduskunnan puhemies mainitsi omassa esityksessään.

Oikeusasiamies Jääskeläinen kertoi avauspuheenvuorossaan tehtävien laajentumisesta laillisuusvalvonnasta perus- ja ihmisoikeuksien ja yksilön oikeuksien edistämiseen. Vuoden 1995 perustuslakiuudistus oli tässä suhteessa merkittävä muutos, joka myös vahvisti suomalaista ihmisoikeuskulttuuria oikeuden alalla. 90-luku oli myös kansainvälisesti huiman kehityksen aikaa ihmisoikeuksien saralla. Osa tätä kehitystä oli kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden syntyminen ja siihen liittyvien ns. YK:n Pariisin periaatteiden hyväksyminen vuonna 1993.

Keskityn perus- ja ihmisoikeuksien edistämisen ja toteutumisen näkökulmaan omassa puheenvuorossani pääasiassa Ihmisoikeuskeskuksen – ja sen valtuuskunnan – toiminnan valossa.

Ihmisoikeuskeskuksen toiminta alkoi maaliskuun 1. päivänä 2012, ja laki, jolla se perustettiin (laki eduskunnan oikeusasiamiehestä, sen 3 a -luku koskien Ihmisoikeuskeskusta) tuli voimaan vuoden 2012 alussa. Ihmisoikeuskeskus toimii eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian hallinnollisessa yhteydessä, mutta on toiminnallisesti itsenäinen ja riippumaton, ja sillä on laissa määritellyt omat varsin laajat tehtävänsä.

Ihmisoikeuskeskus ja sen valtuuskunta yhdessä eduskunnan oikeusasiamiehen kanssa muodostavat Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution, joka täyttää YK:n Pariisin periaatteiden mu-

kaiset vaatimukset. Näitä ovat mm. riippumattomuus, itsenäisyys, pluralistisuus, laaja ihmisoikeuksia edistävä ja suojaava mandaatti, riittävät resurssit ja lainsäädäntöpohja. Kuten oikeusasiamies Jääskeläinen jo kertoi avajaispuheenvuorossaan, Suomen kansalliselle ihmisoikeusinstituutiolle myönnettiin hakemuksesta joulukuussa 2014 korkein eli ns. A-status. Puoltavassa lausunnossa tehtiin joitakin eteenpäin suuntautuvia suosituksia ja huomioita koskien muun muassa instituution raportointia ja resursseja.

Tulos on kuitenkin erittäin hieno, ja tässä suhteessa yksi meille laissa asetetuista tavoitteista on nyt saavutettu.

Kansallisesta ihmisoikeusinstituutiosta käydyssä keskustelussa ja sen perustamiseen johtaneessa valmistelutyössä, joka eri vaiheineen kesti lähes koko 2000-luvun, päädyttiin siihen ratkaisuun, että Suomen kansallinen ihmisoikeusinstituutio rakentuu eduskunnan oikeusasiamiesinstituution pohjalle. Tähän vaikutti oikeusasiamiehen jo perustuslaista johtuva velvollisuus toiminnassaan valvoa – ja myös edistää – perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista julkisten tehtävien toimittamisessa. Tätä edistämisvelvollisuutta ei kovin paljon huomioitu kansallisen ihmisoikeusinstituution perustamista punnittaessa, vaan katsottiin, että oikeusasiamiehen lailisuusvalvonta toteuttaa lähinnä Pariisin periaatteiden valinnaista kantelutehtävää.

Edistämistehtävästään ja perus- ja ihmisoikeusmandaatistaan huolimatta eduskunnan oikeusasiamies ei kuitenkaan yksin täytä kaikkia Pariisin periaatteiden edellyttämiä kriteereitä. Puutteita on mm. yleisen perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen liittyvän tiedotus-, kasvatusta- ja tutkimustoiminnan ja systemaattisen seurannan osalta. Myöskään pluralistisuus ei oikeusasiamiehen osalta toteudu. Puhtaasti yksityisten tahojen toiminnan, kuten yritystoiminnan, jääminen oikeusasiamiehen toimivallan ulkopuolelle on myös tältä kannalta puute. Ihmisoikeuskeskuksen ja sen valtuuskunnan perustamisella oikeusasiamiehen kanslian yhteyteen luotiin Suomen ihmisoikeusinstituutiolle riittävän laaja toimivalta, yleistä perus- ja ihmisoikeuksien edistämistä ja seurainta sekä pluralistinen kokoonpano.

Itse pidän nyt kolmen vuoden kokemuksen perusteella tätä ratkaisua hyvänä ja Suomen kontekstiin sopivana. Instituution osat täydentävät toisiaan antaen samalla kummallekin tilaa toimia niiden tehtävien edellyttämällä tavalla.

Ihmisoikeuskeskuksen ja sen valtuuskunnan tarvetta perusteltiin lisäksi nykyisten perus- ja ihmisoikeusrakenteiden hajanaisuudella ja tarpeella koordinoita tiedon kokoamista ja arviointia samoin kuin tiedonvaihtoa erityisesti kansainvälistä yhteistyötä varten. Perustamiseen oli siis olemassa puhtaasti kansalliset syyt sen lisäksi, että haluttiin perustaa Suomelle kansallinen ihmisoikeusinstituutio.

tio, joita erityisesti YK:n puitteissa pidetään tärkeinä toimijoina. Todettakoon vielä, että sinänsä Pariisin periaatteet eivät edellytä mitään tiettyä mallia, vaan se on kansallisesti ratkaistavissa, kunhan vaadittavat kriteerit täyttyvät.

Arvoisa juhlayleisö,

Ihmisoikeuskeskus on toiminnallisesti itsenäinen ja riippumaton, mutta hallinnollisesti osa eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaa, jonka yhteydessä keskus toimii.

Lain mukaan Ihmisoikeuskeskuksen tehtävänä on:

- edistää eri tavoin perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvää tiedotusta, koulutusta, kasvatusta ja tutkimusta,
- laatia selvityksiä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta,
- tehdä aloitteita ja antaa lausuntoja perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi,
- osallistua perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja turvaamiseen liittyvään eurooppalaiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön ja
- huolehtia muista vastaavista perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja toteuttamiseen liittyvistä tehtävistä.

Lakisääteiset tehtävät ovat laajat. Toisaalta jo hallituksen esityksessä todettiin, että Ihmisoikeuskeskus voi käyttää laajaa harkintavaltaa sen suhteen, mitä kulloinkin painotetaan. Keskus ei käsittele kanteluja eikä muitakaan yksittäistapauksia, jotka kuuluvat ylimpien laillisuusvalvojen toimivaltaan. Harkintaan vaikuttavat luonnollisesti paitsi käytettävissä olevat – varsinkin niukat – resurssit, myös tarveharkinta, missä otetaan huomioon muiden toimijoiden perus- ja ihmisoikeuksien edistämisen alalla tekemä työ ja toimitaan hyvässä yhteistyössä näiden kanssa.

Ihmisoikeusvaltuuskunnan tehtäviin kuuluu:

- toimia perus- ja ihmisoikeusalan toimijoiden kansallisena yhteistyöelimenä,
- käsitellä laajakantoisia ja periaatteellisesti tärkeitä perus- ja ihmisoikeusasioita, ja
- hyväksyä vuosittain Ihmisoikeuskeskuksen toimintasuunnitelma ja toimintakertomus.

Ihmisoikeusvaltuuskunta nimitettiin eduskunnan oikeusasiamiehen päätöksellä 29.3.2012, ja se kokoontui ensimmäistä kertaa 26.4.2012.

Ensimmäisten toimintavuosien painopisteinä ovat olleet kansallisen perus- ja ihmisoikeuksia koskevan yhteistyön ja tiedonkulun kehittäminen sekä perus- ja ihmisoikeuksia koskevan koulutuksen, kasvatuksen ja tiedotuksen edistäminen. Kansainväliseen yhteistyöhön on osallistuttu silloin, kun se on tukenut Ihmisoikeuskeskuksen omaa toimintaa ja sen kehittämistä. Erityisesti kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden Euroopan yhteistyöverkoston (ENNHRI) kanssa on tehty tiivistä yhteistyötä, ja siitä on saatu jo runsaasti hyviä kokemuksia ja konkreettista apua.

Ihmisoikeusvaltuuskunnan rooli on ollut tärkeä laajapohjaisena yhteistyöelimenä ja toimijoita kokoavana verkostona sen lisäksi, että se on ollut päättämässä Ihmisoikeuskeskuksen toiminnan päälinjoista hyväksymällä toimintasuunnitelman ja -kertomuksen.

Ihmisoikeuskeskuksen yhtenä keskeisimpänä tehtävänä on edistää perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvää tiedotusta. Hallituksen esitys (HE 205/2010 vp) kiteytti hyvin tämän tehtävän: ”Osallistumalla kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden kansainväliseen toimintaan keskus jakaisi tietoa Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteesta eurooppalaisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä sekä toisi uutta ihmisoikeusosaamista Suomeen seuraamalla kansainvälisissä toimielimissä ihmisoikeusvelvoitteiden toteutumista kansainvälisten standardien mukaisesti”.

Tiedotustehtävää toteuttaakseen Ihmisoikeuskeskuksella on tällä hetkellä omat kotisivut ja Facebook-tiedotusta. Lisäksi tiedottamiseen käytetään perus- ja ihmisoikeusalan verkostoja, järjestetään yleisötilaisuuksia ajankohtaisista aiheista ja julkaistaan perustietoa perus- ja ihmisoikeuksista.

Tiedotustehtävä on haastava, kun otetaan huomioon perus- ja ihmisoikeusteemojen monipuolinen kohdeyleisö ja toisaalta aiheen laajuus ja sen eri tasot (perusoikeudet, EU:n perusoikeuskirja, alueelliset ja kansainväliset ihmisoikeusinstrumentit sekä kaikkien näiden jatkuvasti kehittyvät tulkinnat). Ihmisoikeuskeskuksen tulisi kyetä tiedottamaan ymmärrettävästi niin viranomaisille, muille asiantuntijoille kuin laajalle kansalaisyleisöllekin. Kansainvälisistä ihmisoikeusmekanismeista ja niiden tekemistä suosituksista ovat tiedotusta toivoneet useat tahot. Verkkosivujen ja sosiaalisen median käyttö on nykyaikana välttämätöntä, ja niiden sisältö edellyttää jatkuvaa päivittämistä. Ottaen huomioon kielilainsäädännön ja tehokkaan viestinnän vaatimukset, verkkosivujen tulee olla suomen ja ruotsin lisäksi ainakin englannin kielellä. Muut kieliversiot, kuten selkokieli ja viittomakieli, olisivat myös tarpeen.

Toinen keskeinen painopiste toiminnassa on ollut perus- ja ihmisoikeuskasvatus ja koulutus. Oikeus ihmisoikeuskasvatukseen on itsessään myös ihmisoikeus, johon valtiolla on velvollisuus kansainvälisten ihmisoikeussitoumusten perusteella.

Ihmisoikeuskeskuksen tekemä kattava selvitys *Ihmisoikeuskoulutus ja kasvatus Suomessa* ja sen pohjalta laaditut ihmisoikeusvaltuuskunnan suositukset julkaistiin vuosi sitten. Yksi keskeisistä ehdotuksista on ihmisoikeuskasvatustoimintaohjelman laatiminen. Kun uusi kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma laaditaan, ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen tulisi sisältyä siihen riittävän kattavana kokonaisuutena.

Perus- ja ihmisoikeuskoulutuksen kysyntä on käynyt ilmeiseksi Ihmisoikeuskeskuksen ensimmäisten toimintavuosien aikana. Ihmisoikeuskeskus on kouluttanut eri viranomaistahoja, järjestöjä ja yrityksiä, käynyt luennoimassa opiskelijaryhmille sekä toiminut asiantuntijana koulutuksen alalla. Ihmisoikeuskeskus ei ole kuitenkaan koulutusorganisaatio, eikä tätä toimintaa juurikaan voida lisätä nykyisestäään. Uutena asiana kotimaan toimijoiden tarpeisiin sovellettuja koulutussisältöjä keskeisistä perus- ja ihmisoikeusteemoista ryhdytään kehittämään tämän vuoden aikana.

Lausuntoja ja aloitteita perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi on myös tehty jonkin verran, viime vuonna jo yhteensä parikymmentä. Omaan tutkimustoimintaan ei keskuksella ole ollut toistaiseksi mahdollisuutta. Itsenäistä ja riippumatonta seurantaa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa on tarkoitus alkaa asteittain kehittämään. Ensimmäinen Suomen kansalliselle ihmisoikeusinstituutiolle tuleva yhteinen tehtävä on näköpiirissä, mikäli nyt eduskunnassa olevan vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen ratifiointi saadaan päätökseen. Tehtävä liittyy sopimuksen 33.2 artiklan mukaiseen sopimuksen edellyttämään itsenäiseen seuranta- ja edistämistehtävään.

Olen aiemmissa työtehtävissäni ollut monesti tekemisissä muiden maiden vastaavien ombuds-instituutioiden kanssa maissa, joissa on ollut tai on ollut juuri puhkeamassa konflikti ja joissa on esiintynyt väkivaltaa, jopa sotarikoksia. Konfliktin seurauksena maat ovat usein jakautuneet poliittisesti, etnisesti ja kielellisesti, ja usein ollaan tilanteessa, jossa luottamusta viranomaisiin ei ole. Näissä olosuhteissa uskottava ja tehokas ombuds-toiminta on hyvin vaikeaa.

Instituutioiden kanssa käydyissä keskusteluissa on usein käynyt ilmi, että Suomen – samoin kuin muiden Pohjoismaiden – tilannetta pidetään ”liian hyvänä”, jotta oppejamme ja mallejamme voitaisiin muualla mitenkään soveltaa. Olen tällöin muistuttanut, että emme Suomessakaan ole olleet kovin pitkään näin vakaassa ja vauraassa yhteiskunnallisessa tilanteessa ja että instituutiomme ovat käyneet melko hiljattain läpi hyvinkin vaikeita aikoja, kriisejä, sotaa ja syviä lamakausia. Meistä monet täällä tänään läsnä olevat muistavat myös hyvin ajat, jolloin perus- ja ihmisoikeudet eivät vielä olleet luonteva osa oikeuskulttuuriamme. Euroopan neuvostoon liityimme vasta vuonna 1989, ja perusoikeusuudistus tehtiin

1995. Parikymmentä vuotta ei ole pitkä aika juurruttaa uutta toimintakulttuuria. Asenteet muuttuvat hitaasti.

Olisikin kiinnostavaa kuulla tutkijoilta, onko Suomessa oikeusasiamiesinstituutio pystynyt toimimaan vaikeina aikoina niin, että sen toimintaan on luotettu laajalti eri yhteiskuntapiireissä riippumattomana, ei-poliittisena ja tasapuolisena toimijana. Jos näin on, mitkä eri seikat siihen ovat vaikuttaneet?

Vastaukset löytynevät osittain Suomen vahvasta laillisuusperinteestä – jota on vaikeaa viedä maihin, joissa tätä perinnettä ei ole, – mutta myös niistä arvoista, joita Pariisin periaatteetkin heijastelevat. Uskon myös vakaasti, että voimakas perus- ja ihmisoikeusnäkökulma lisää instituution legitimiteettiä jatkossakin ja tulee olemaan tärkeä osa luottamuksen ylläpitämisessä ja toiminnan vaikuttavuudessa.

Lopuksi toivotan päiväsankarille pitkää ikää, menestystä ja joustavuutta jatkossakin sopeutua uusiin haasteisiin.

Oikeusministeriö

KANSLIAPÄÄLLIKÖ TIINA ASTOLA

Arvoisa puhemies, oikeusasiamies, hyvät kutsuvieraat ja tietenkin oikeusasiamiehen kanslian oma väki! Årade talman, justitieombudsman, bästa åhörare!

Ensinnäkin onnittelut 95-vuotiaalle Eduskunnan oikeusasiamies -instituutiolle, joka – ei ole vain pirteä niin kuin on tapana sanoa hyvinvoivista 95-vuotiaista –, vaan joka on jaksanut uudistua ja jonka tehtävä on tärkeä meille kaikille niin kansalaisille kuin virkamiehillekin. Riippumattomuus ja itsenäisyys ovat ensimmäisiä sanoja, jotka tulevat syntymäpäiväsankarista mieleen.

Ajattelin kuvata oikeusasiamiehen toiminnan vaikutusta verrattain käytännönläheisesti oikeusministeriön toiminnassa. Kerron ensin sisäisestä menettelystämme ja sitten eräiden esimerkkien valossa oikeusasiamiehen vaikutuksesta perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen oikeusministeriön eri sektoreilla. Ja lopuksi muutama sana yleisestä yhteistyöstä perus- ja ihmisoikeuksien kehittämisessä.

Menettelystä

Oltuani jo jonkin aikaa tässä tehtävässä ymmärsin, että oikeusasiamiehen ratkaisut eivät missään vaiheessa nousseet systemaattisesti johdon yhteiseen käsittelyyn. Ne tulivat kyllä minulle tiedoksi, mutta menivät suoraan osastoille ja yksiköihin käsiteltäviksi. Tästä seurasi myös se, ettei ministeri saanut heti, muutoin kuin poikkeustapauksissa, tietoa siitä, mitä oikeusministeriön hallinnonalaan liittyviä kysymyksiä oikeusasiamies oli käsitellyt.

Muutimme käytäntöä: joka toinen viikko pidettävässä osastopäällikkökokouksessa ovat esillä edellisen kokouksen jälkeen tulleet uudet oikeusasiamiehen ratkaisut. Tuossa käsittelyssä selvittämme, onko ratkaisussa mahdollisesti pyydetyn vastauksen valmisteluvas-
tuu selvä. Keskustelemme itse substanssista ja siitä, missä aikataulussa ja minkä hankkeiden yhteydessä voimme asiaa edistää.

Usein ratkaisuilla on yhteys eri osastojen ja yksiköiden asioihin, joten on tärkeää, että kuulolla ja keskustelemassa ovat johtajat ministeriön eri osastoilta (lainvalmistelu, oikeushallinto ja rikmis-
naalipolitiikka) kuin demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden

yksiköstäkin. Muutenkin laaja-alaisempi keskustelu tuo näkyviin eri kysymyksiä. Keskustelussa voidaan jo hahmottaa jatkotyön peruslinjat. Tarvittaessa tarkastelemme asiaa uudelleen osastopäällikkökokouksessa tai tuomme sen ministerin johtoryhmään.

Merkityksestä

Kuten päivän teema ”Oikeusasiamiehen tehtävien laajentuminen laillisuusvalvonnasta yksilön oikeuksien edistämiseen” kertoo, eduskunnan oikeusasiamiehen työ suuntaa vahvasti tulevaisuuteen. Näin se näkyy myös ministeriön työssä. Tästä joitakin esimerkkejä eri sektoreiltamme.

Lainvalmistelu yleisesti

Riksdagens justitieombudsman har varit en föregångare inom området för de grundläggande och mänskliga rättigheterna redan innan de uttryckliga bestämmelserna om justitieombudsmannens tillsynsuppgifter trädde i kraft i samband med reformen av de grundläggande rättigheterna år 1995.

Som ett exempel på detta kan nämnas de skrivelser som justitieombudsmannen redan i början av 1990-talet skickade till statsrådet i syfte att få lagen om sammankomster reformerad. Beredningsarbetet ledde till stiftandet av lagen om sammankomster. I lagens innehåll beaktades också justitieombudsmannens avgöranden i vissa klagomål som gällde polisens verksamhet i olika sammankomster.

Oikeusasiamiehen ratkaisut ovat olleet myös hyvän hallinnon kehittämisen taustalla. Esimerkiksi hallintolain 2. luku hyvän hallinnon perusteista on aikanaan muotoiltu pitkälti juuri laillisuusvalvojen kannanottojen pohjalta. Myös käsittelyn viivytyksettömyyden sääntelyssä niillä on ollut merkitystä, samoin kuin julkisuuslain maksuja koskevien säännösten täsmentämisessä.

Tässä voinee sivuhuomautuksena mainita, että oikeusasiamiehen hyvää hallintoa koskevista ratkaisuista ei aina pysty välittömästi iloitsemaan, kun on itse syytettyjen penkillä. Tästä esimerkkinä voin mainita oikeushallinnon puhelinmaksut, jotka siirryttäessä kännykkämaailmaan eivät olleet yhdenvertaiset ja neutraalit kansalaisille ja joiden kuntoon saattaminen vei meiltä turhan pitkään. Nyt kun asia on kunnossa, on oikeusasiamiehen ratkaisusta helppo olla samaa mieltä.

Lainvalmistelussa eduskunnan oikeusasiamiehen – ja tietenkin myös oikeuskanslerin – ratkaisut ovat tärkeää perusaineistoa silloin, kun valmisteltavana on lainsäädäntöä, jota ei yleensä käsitellä tuomioistuimissa. Esimerkkinä mainitsen oikeusasiamiehen kannanotot esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön soveltamisesta.

Saamme oikeusasiamieheltä myös nimenomaisia esityksiä lainsäädännön muuttamiseksi, ja ne johtavat usein lainsäädännön tarkistamiseen. Esimerkiksi viime vuonna oikeusasiamies kiinnitti oikeusministeriön huomiota ulosoton kielisääntelyn epäselvyyteen. Tämä puute korjataan lähitulevaisuudessa.

Muu toiminta

Mutta oikeusministeriö ei vain valmistelee lakeja, vaan vastaa myös oikeuslaitokseen ja rikosseuraamusalaan liittyvästä toiminnasta. Muutama esimerkki alueilta, joissa oikeusasiamiehen kannanotoilla on ollut suuri vaikutus: yleinen edunvalvonta ja vankeinhoito sekä kielilainsäädäntö.

Yleinen edunvalvonta

Den allmänna intressebevakningen hörde till kommunernas uppgifter, men denna verksamhet överfördes till staten särskilt för att trygga en jämlik behandling av medborgarna. Vid justitieministeriet hör intressebevakningen till samma enhet som svarar för ordnandet av rättshjälpsverksamheten.

Oikeusasiamiehen ratkaisut holhoustoimesta ja yleistä edunvalvonnasta ovat tärkeä osa toiminnan kehittämisessä. Oikeusasiamies on ottanut viime vuosina useita asioita esille omasta aloitteestaan: edunvalvonnan ostopalvelut, päämiehen asema verkkopankin käyttäjänä, edunvalvojen esteellisyyksien huomioon ottaminen palveluntuottajilla ja oikeusaputoimistoissa, tietoliikenneongelmiin varautuminen päämiesten rahaliikennettä järjestettäessä ja käyttövarojen toimittaminen päämiehille.

Oikeusasiamiehen ratkaisu käynnistää prosessin, jossa toimitoilta hankitaan tietoa siitä, miten asioita on käytännössä hoidettu sekä hoitamiseen liittyvistä ongelmista. Tätä tietoa on sitten jatkossa voitu käyttää paitsi juuri ratkaisuun liittyvän asian mahdollisessa korjaamisessa myös muussa toiminnassa ja kehittämisessä. Kaikki ratkaisut käydään läpi esimerkiksi yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmässä ja huomioidaan suosituksissa ja ohjeistuksessa.

Vaikea asia, jota parhaillaan järjestetään kuntoon, on ostopalvelujen edunvalvontapalkkioon liittyvästä arvonlisäverosta aiheutuvan eriarvoisuus päämiesten kesken. Joskus, kuten tässäkin asiassa, eduskunnan oikeusasiamiehen kanta on meille tärkeä käydessämme neuvotteluja valtiovarainministeriön kanssa. Koska valtiovarainministeriössä katsottiin mm. EU-lainsäädännön perusteella, että ostopalveluna tarjottua yleistä edunvalvontaa ei voida vapauttaa arvonlisäverosta, saimme päämiehelle maksettavaa hyvitystä varten erillisrahoitusta.

Rikosseuraamusala, erityisesti vankeus

Varmaankin näkyvin vaikutus oikeusasiamiehen ratkaisuille oikeusministeriön hallinnonalan lainsäädännön kehittämisessä on ollut vankeinhoidossa. Jo vuoden 2006 vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksen perusteluissa mainitaan joitakin oikeusasiamiehen ratkaisuja. Viime viikolla eduskunta antoi vastauksensa tämän lainsäädännön muuttamista koskevaan hallituksen esitykseen. Yksi uudistuksen lähtökohdista on ollut täsmentää lainsäädäntöä oikeusasiamiehen havaitsemien täsmennystarpeiden perusteella ja merkittävä osa muutoksista perustuu oikeusmiehen ratkaisukäytännössä esiin tulleisiin asioihin. Nämä ovat myös korostuneesti perus- ja ihmisoikeuksien parempaan toteuttamiseen liittyviä muutoksia.

Esimerkiksi rangaistusajaksi lukemista koskevaa kohtaa muutetaan siten, että päätöksentekijälle annetaan enemmän harkintavaltaa ja myöhästymisaika luetaan rangaistusajaksi, jos vangin myöhästymiseen lomalta paluussa on ollut pakottava syy. Vankeuslakiin lisätään uusi säännös, jonka mukaan vanki voidaan siirtää toiseen vankilaan tapaamisen tai poistumisluvan järjestämiseksi taikka muusta vastaavasta syystä. Lakiin lisätään myös säännös tapaamisen keskeyttämisestä ja valvomattomien tapaamisten peruuttamisesta.

Paljon keskustelua on herättänyt eristämistarkkailu ja tarkkailuhaalareiden käyttäminen. Nyt lakiin otetaan täsmällinen säännös erityisen tarkkailuvaatetuksen käyttämisestä. Valtioneuvoston asetuksessa tullaan sääntelemään eristämistarkkailun olosuhteita.

On tärkeää huolehtia siitä, että samalla kun varmistetaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen käytännössä, ei kuitenkaan ylisäännellä eikä luoda liian kasuistista lainsäädäntöä. Olen ymmärtänyt, että samalla kun olemme uudistaneet lainsäädäntöä oikeusasiamiehen päätösten pohjalta, olemme pystyneet tämän välttämään.

Kielilainsäädäntö

Oikeusministeriön demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden yksikö vastaa nimensä mukaisesti myös kielellisten oikeuksien toteutumisen edistämisestä ja seurannasta sekä kielilaissa oikeusministeriölle säädetyistä tehtävistä. Koska näitä kysymyksiä ratkaistaan harvemmin tuomioistuimissa, oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnassaan antamat ratkaisut ovat edistäneet merkittäväällä tavalla kielellisten oikeuksien toteutumista

Ajankohtainen esimerkki on oikeusasiamiehen sosiaalista mediaa koskeva ratkaisu, jossa on otettu kantaa viranomaisten Facebookissa käyttämään kieleen. Ratkaisussa todetaan, että on kielilain lähtökohtien vastaista käyttää ainoastaan toista kansalliskieltä Facebook-tiedottamisessa.

Lopuksi

Olen edellä käynyt joiden sektoreidemme valossa läpi oikeusasiamiehen ratkaisujen merkitystä ministeriön työssä. Haluaisin vielä kiinnittää huomiota yhteiseen työhömmme ihmisoikeuksien edistämässä.

Valtioneuvoston ihmisoikeusrakenteita on viime vuosina kehitetty oikeusministeriön vetämänä. Vuoden 2012 ensimmäisessä kansallisessa ihmisoikeustoimintaohjelmassa valmistelun pohjana oli kotimaisten lainvalvojien, kansainvälisten ihmisoikeusmekanismien ja ihmisoikeusjärjestöjen havainnot Suomen ihmisoikeustilanteesta. Laillisuusvalvojien edustajat ovat osallistuneet asiantuntijoina tämän hallituskauden alussa perustettuun valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusyhdyshenkilöiden verkostoon. Tuoreen ihmisoikeusselonteon pohjalta on tarkoitus käynnistää seuraava toimintaohjelma. Oikeusministeriön tulevaisuuskausissa kiinnitimme huomiota siihen, että perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen vaatii aktiivista toimintaa. Ja erityisesti nyt, kun eri sektoreille kohdistuu säästötoimenpiteitä, tulisi niitä pohdittaessa valita vaihtoehdot, jotka parhaiten turvaavat ihmisoikeuksien toteutumisen.

Viime syksynä Suomessa tuli voimaan YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnainen lisäpöytäkirja (OPCAT), jolla perustettiin kidutuksen vastaisen komitean alakomitea (SPT). Sillä on oikeus tehdä tarkastuksia laitoksiin, jossa säilytetään vapautensa menettäneitä henkilöitä. Oikeusministeriö on tämän komitean yhteysministeriö Suomessa, oikeusasiamies on samassa lisäpöytäkirjassa tarkoitettu kansallinen valvontaelin.

Lopuksi haluan myös onnitella Suomen kansallista ihmisoikeusinstituutiota, joka koostuu eduskunnan oikeusasiamiehen, Ihmisoikeuskeskuksen ja sen valtuuskunnan muodostamasta kokonaisuudesta. Kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden kansainvälisen koordinaatiokomitea (ICC) päätti myöntää instituutiolle kansainvälisen ns. A-statuksen. Nyt on siis varmistettu, että instituutio vastaa kansainvälisiä standardeja. Onneksi olkoon.

Kevennys

VIDEO: KUKA TÄÄLLÄ VALVOO
MUSIIKKI JA RAP: MIKKO HONKANEN, SANAT: HELENA KATAJA

*Kuka täällä valvoo, kuka täällä valvoo
Teidän palkat maksaa, ei tätä jaksa*

Auta Paunio, auta Paunio, tulee musta muuten hermoraunio
Sossu ei myönnä meille mitään tukee, vaikka lakikirjassakin niin lukee
Tukee ei tipu vaikka iskee kipu, kela ei korvaa, meitä se sortaa
Vaikka kaatais tauti, niin töistä vaan nauti
Hoitoon ei pääse, kukaan ei tutki
Leikkaus meni pieleen, kun lääkäri hutki

*Kuka täällä valvoo, kuka täällä valvoo
Teidän palkat maksaa, ei tätä jaksa*

Vankilat ei toimi, voi vanki parkaa, on siinä Jääskeläisen Petrillä sarkaa
Ympäristö-ongelmat meitä nyt painaa, naapurit riitelee, siirtäkää aitaa
Verotus on pielessä, ja mä olen ihan liemessä
Ovea jo kolkuttaa ulosottomies, tullikin vei multa viinat kukaties
Meillä tökkii myös kunnan toimet, tuomarit on pellejä, niillä kummat loimet
Holhojakaan ei anna mulle rahhaa, taitaa hän mua silmään sahhaa

*Kuka täällä valvoo, kuka täällä valvoo
Teidän palkat maksaa, ei tätä jaksa*

Kantelluu pukkaa, kantelluu pukkaa, auta meitä Jukkaa, auta meitä Jukkaa
Poliisit meitä kaduilla saartaa, mustalla maijalla paikalle kaartaa
Syyttämättä jättää syyttäjät tyhvät, kouluissa kärsii oppilasryhmät
Ingen talar svenska, ingen talar svenska, johtuu se siitä että oot tyhmä penska
Simputtaa uskaltaa puolustusvoimat, lehtiä tuputtaa seurakunnat oivat
Hakemuksia täyttää joutuu puoleen yöhön, silti en pääse mä mihinkään työhön
Korvauksia ei tipu työkkäristä, korteeni kekoon en kuulemma pistä

*Kuka täällä valvoo, kuka täällä valvoo
Teidän palkat maksaa, ei tätä jaksa*

Hallintohommia Jussi johtaa, työsssänsä kaikenlaista se kohtaa
Pomot hälle hommia työntää, yrittää meille lomiamyöntää
Kokouksissa istuu, valvoo rahoja, kuuntelee, kuinka olemme pahoja
Purnausta riittää joka taholta, ihme ettei pää tunnu ihan laholta
Jussi tee sitä, Jussi sano tätä, ettei kaikki luule, että systeemi on mätä

Älä sinä huoli, kansalainen parka, vaikka on meillä aikamoinen sarka
 Aina ei oo aihetta juttua tutkia, vaikka siihen tulee matkalla mutkia
 Kaikki ei suinkaan meille kuulu, vaikka ehkä ootkin niin sä aina luullu
 Voi käydä niinkin, että tutkimme jutun, mutta onki virhe vain luuloa tutun
 Jos juttu on vireillä, emme tätä tutki, joten älä sinä asialla kovasti hutki
 Toimenpiteisiin jotkut asiat johtaa, silloin viranomaista syyte saattaa kohtaa
 Voimme myös virkamiehiin vauhtia panna, joten älä turhaan huolta sä kannaa

Sossun viiveet Paunio kukistaa, virkamiehiä tiukasti tukistaa
 Terveyspuolikin pysyy kurissa, alkaa jonotkin jo hurista, alkaa jonotkin jo hurista

*Riitta-Leena auttaa, Riitta-Leena auttaa,
 hoitaa työtään jo toista kauttaan*

Tuomarille tiukasti Jääskeläinen huomauttaa, että täytyy haaste arkistoon toimittaa,
 noudattaa täytyy arkistosääntöä, ettei tule enempää vääntöä
 Esittää muutettavaksi yliopistolakia, yhdenvertainen ei muuten oo hakija

*Petriin voit luottaa, Petriin voit luottaa,
 aiheesta hän moitteita tuottaa*

Seurakunnalle Jukka käsityksen antaa, moittien sanoo ettei lehtii saa kantaa
 Vapautta uskon noudattaa täytyy, vaikka saattaa sieluparat jo räytyy
 Entäs sitten Smash Asem, saako pollarit saartaa, usko mä en
 Käsityksii, huomautuksii pollarit saa, rauhas' ei saa kadulla mellastaa

*Käänny Jukan puoleen, käänny Jukan puoleen,
 niin ei oo sulla yhtään syytä huoleen, ei syytä huoleen*

Hallintokin hoituu, hallintokin hoituu, vaikka joku aina välillä noituu
 Lomat meillä pyörii, rahat meillä riittää, Jussia me kaikesta tästä saamme kiittää
 Tieto meillä kulkee, meihin hän luottaa, kanteluratkaisuja itsekin tuottaa
 Ei liene olemassa ongelmaa sellaista, jota ei Jussi osaa ratkaista
 Altaassa hän usein polskuttaa, ettei stressi otetta saa

*Ota Jussii hihasta, ota Jussii hihasta,
 aina on senssii pieneen audienssiin*

*Oikkari valvoo, oikkari valvoo
 Kanteluu pukkaa, kanteluu pukkaa
 ratkaisuja rustataan, ratkaisuja rustataan
 on tämä oikee puuhamaa*

JOUH!

Oikeusasiamiehen kanslian hallintojaosto esitti tämän räpin kanslian pikkujouluissa vuonna 2007. Räpin sanat laati kirjaaja Helena Kataja ja musiikin Mikko Honkanen. 95-vuotisjuhlaa varten räpistä tehtiin video, jonka koosti Sanoma Media Finland Oy.

Lapin yliopisto

HALLINTO-OIKEUDEN PROFESSORI KIRSI KUUSIKKO

Arvoisa puhemies! Herra oikeusasiamies! Hyvät kutsuvieraat!

Kun puhutaan eurooppalaisista oikeuskulttuureista, ne jaetaan perinteisesti kahtia, mannereurooppalaiseen eli romaanis-germaaniseen oikeuskulttuuriin ja *common law* eli anglosaksiseen oikeuskulttuuriin, jolloin lähtökohtana on erityisesti siviilioikeuden eli yksityisoikeuden järjestelmä. Julkisoikeuden näkökulmasta oikeuskulttuurien väliset erot ja yhtäläisyydet saavat uusia vivahteita. Oikeusasiamiesinstituutio on pystytty omaksumaankin ja sovittamaan mitä erilaisimpiin oikeuskulttuureihin.

Romaanis-germaanisesta oikeuskulttuurin osakulttuurissa kehittyneenä ruotsalainen alkuperäinen instituutio (1809) oli ennen kaikkea laillisuusvalvoja. Sillä pyrittiin löytämään myös kansanedustuslaitokselle keino valvoa aikana, jolloin demokraattiset valtiomuodot kehittyivät, ensivaiheessa kuninkaan alaisuudessa toimivaa hallintoa. Oikeusasiamiesinstituution leviäminen toisen maailmansodan jälkeen liittyi siihen, että se alettiin nähdä yhä enemmän oikeusuojakeinona. Samoin oikeusasiamiesinstituutio on liitetty monissa maissa nimenomaan perus- ja ihmisoikeuksien valvontaan ja myös edistämistehtävään.

Historiallinen ja kansainvälinen kehitys

Kun suomalainen oikeusasiamiesinstituutio perustettiin toisena maana maailmassa vuoden 1919 hallitusmuodossa, ja se aloitti toimintansa vuonna 1920, Ruotsin esikuvan mukainen malli oli ainoa maailmassa. Nykyään tätä mallia kuvataan sanoin klassinen ja alkujaan toiminnaltaan legalistinen.

Oikeusasiamiesinstituution levitessä muualle maailmaan toisen maailmansodan jälkeen, se sai uudenlaisia toimintamuotoja. Tanskassa 1950-luvun puolivälissä omaksutusta oikeusasiamiesmallista tuli se malli, joka lähti leviämään maailmalle, ensin 1960-luvun alussa Norjaan ja Uuteen-Seelantiin. Tanskan mallissa oikeusasiamiesinstituutiosta tuli osittain hallintotuomioistuinten korvaaja ja hyvien hallintokäytäntöjen kehittäjä.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa, jossa Tanskan mallin mukainen oikeusasiamiesinstituutio otettiin käyttöön vuonna 1967, oikeusasiamies alkoi antaa hyvityssuosituksia hallinnollisista epäkohdista (*maladministration*). Oikeusasiamies otti tällaisen toimin-

tamallin käyttöön heti toiminnan alkuvaiheista alkaen ilman, että sillä oli erityistä lainsäädännöllistä perustaa.

Näiden hyvitysesitysten luonne on eräänlainen armollinen suosionosoitus *ex gratia*. Ne voivat olla lähellä oikeudellista vahingonkorvausvastuuta ilman, että varsinaista vastuuta halutaan tunnustaa tai muodollista korvausta aiheutetuista ongelmista hallinnon asiakkaille. Joissakin tilanteissa pelkkää viranomaisen pahoittelua asiasta ilman rahallista korvausta on pidetty riittävänä. Myös Euroopan unionin oikeusasiamies on ottanut käyttöön yhtenä toimintavaihtoehtonaan hyvitysesitysten esittämisen.

Ranskassa otettiin vuonna 1973 käyttöön oikeusasiamiesinstituutiomalli, joka oli jo nimensä perusteella välittäjä (*Médiateur*), eli toiminnassa korostui aktiivisempi välitys- ja sovittelutoiminta. Portugalissa ns. neilikkavallankumouksen (1976) ja Espanjassa Francon kauden jälkeen (1981) oikeusasiamiesinstituutio omaksuttiin osana maiden demokratisoitumisprosessia, ja tähän oikeusasiamiesinstituution malliin liitettiin myös erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien valvontatehtävä.

Oikeusasiamies oli oikeuksien (*Provedor de Justiça*) ja ihmisten puolustaja (*Defensor del Pueblo*). Tämä oli se oikeusasiamiesinstituution malli, joka omaksuttiin monissa Itä-Euroopan maissa mukaan lukien ensimmäisenä Puolassa vuonna 1987. Mallissa oikeusasiamiesinstituutio voi liittyä myös valtiosääntötuomioistuimen toimintaan. Euroopan neuvoston antamat suositukset oikeusasiamiesinstituutiosta ovat pitkälti näiden myöhempien oikeusasiamiesinstituution mallien mukaisia.

Euroopan neuvoston ministerikomitea antoi vuonna 1985 suosituksen oikeusasiamiesinstituution käyttöönottamisesta ihmisoikeuksien suojelemiseksi sekä päätöslauselman Euroopan neuvoston ja oikeusasiamiesten yhteistyöstä ihmisoikeuksien suojelemiseksi. Oikeusasiamies oli esillä myös vuonna 2001 annetun suosituksen yhteydessä vaihtoehtoisista riidan ratkaisumenetelmistä viranomaisten ja niiden kanssa asioivien välillä, vaikka suositus ei varsinaisesti koskenutkaan oikeusasiamiesinstituutiota.

Oikeusasiamiesinstituutioon viitattiin myös vuoden 1997 suosituksissa ihmisoikeuksien valvomiseksi perustettavista instituutioista. Vuonna 2003 annettiin Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen suositus oikeusasiamiehen tehtävistä. Suosituksessa listataan viisitoista kohtaa, joiden katsotaan olevan tyypillisiä tehokkaasti toimivalle instituutiolle. Suosituksessa korostetaan ihmisoikeuksien valvonnan olevan osa hyvän hallinnon kokonaisuutta ja keskeinen osa oikeusasiamiehen tehtäviä.

Oikeusasiamiesinstituution kehitys on vienyt kohden voimakkaampaa perus- ja ihmisoikeuksien valvontatehtävää. Esiin on nousut myös kysymys siitä, perustetaanko erilliset oikeusasiamiehen ja

ihmisoikeusvaltuutetun tehtävät vai yhdistetäänkö perus- ja ihmisoikeuksien valvominen voimakkaammin oikeusasiamiesinstituutioon, jos tällainen on jo olemassa.

Ranskan kehitys on hyvä esimerkki tästä jälkimmäisestä toimintatavasta. Siellä nimenomaan vanha oikeusasiamiesinstituutio sulautettiin uuteen ihmisoikeusvaltuutetun (*Le Défenseur des droits*) instituutioon ensin perustuslain muutoksella ja sitten sen voimaanpanoksi tarvittavilla lainsäädännön muutoksilla vuonna 2011. Valtuutetun tehtäviin kuuluu varmistaa ihmisoikeuksien kunnioittaminen julkisessa hallinnossa. Nykyään oikeusasiamiesinstituutio on käytössä jonkinlaisena lähes kaikissa Euroopan maissa ja valtaosassa maailman maita.

Suomi ja kansainvälinen kehitys

Suomalaista oikeusasiamiesinstituutiota voidaan nykyään kuvata enemmänkin sanoilla *mixed model* eli sekoittunut malli kuin välttämättä enää niin sanottu klassinen malli. Eduskunnan oikeusasiamiehellä on edelleen klassisen oikeusasiamiesinstituution mallin mukaiset oikeudet valvoa tuomioistuimia perustuslain 109 §:n ja oikeus nostaa syyte perustuslain 110 §:n perusteella. Syytteitä määrätään kuitenkin nostettavaksi harvakseltaan.

Hallitusmuodon vuoden 1995 perusoikeusuudistus antoi oikeusasiamiehelle tehtävän valvoa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja myös raportoida tästä eduskunnalle osana vuotuista toimintakertomustaan. Toisinaan uudistuksen yhteydessä on korostettu sanamuotoa, että perus- ja ihmisoikeuksien valvonta tapahtuu ”tehtävää hoidettaessa”, mutta ottaen huomioon oikeusasiamiehen tehtäväalueen laajuuden julkinen tehtävä, valvojanvalvojana toimiminen ja itsenäinen reagoitavalta, perus- ja ihmisoikeuksien valvontatehtävää voidaan luonnehtia varsin yleiseksi. Vaikka Suomessa ei ole perustuslakituomioistuinta, oikeusasiamiehellä on katsottu jo perinteisesti olevan oikeus hakea tuomioiden kumoamista ja hallintopäätösten purkamista, vaikka tätä oikeutta käytetäänkin hyvin harvoin.

Vaikka vuonna 2012 toimintansa aloittanut Ihmisoikeuskeskus johtajineen ja ihmisoikeusvaltuuskuntineen tavallaan eriytettiin oikeusasiamiehen kanslian sisällä myös YK:n hyväksymien ns. Pariisin periaatteiden edellyttämän kansalaisnäkökulman toteuttamiseksi ja näin mahdollistaen kokonaisuuden hyväksymisen kansalliseksi ihmisoikeusinstituutioksi (2014), ei oikeusasiamiehen roolia voida luonnehtia perus- ja ihmisoikeuksien kohdalla vain valvonnalliseksi, vaan myös perus- ja ihmisoikeusnäkökulmia edistäväksi ja kehittäväksi. Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännöllä on olennainen asema viranomaisten tietoisuuden lisääjänä perus-

ja ihmisoikeuksien merkityksestä harkintavaltaa käytettäessä. Oikeusasiamiesinstituutio on pyrkinyt laaja-alaisesti edistämään perusoikeusmyönteisemmän harkinnan lisääntymistä.

Oikeusasiamiehen valvonta ei ole myöskään passiivista, vaan nimenomaan aktiivista, koska oikeusasiamiehellä on aina ollut oikeus myös oma-aloitteiseen toimintaan. Tämä oma-aloitteinen toiminta on korostunut tarkastusten muodossa, jotka – jo ennen OPCAT:n mukaiseksi valvontaelimeksi, eli Yhdistyneiden kansakuntien kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan mukaiseksi kansalliseksi valvontaelimeksi tulemistakin, vuonna 2014 – ovat olleet osa oikeusasiamiehen toimintaa 1930-luvulta asti. Tällöin oikeusasiamiehen erityiseksi toimintasektoriksi annettiin oikeuskanslerin ja oikeusasiamiehen tehtäväjäläinen perusteella puolustusvoimien, vankiloiden ja yleensä suljettujen laitosten valvontatehtävä. Tätä sektoria on laajennettu myös esimerkiksi lastensuojelun ja yleensä pitkäaikaishoidon laitospaikkoihin, eli tilanteisiin, jotka ovat erityisen haavoittuvaisia perus- ja ihmisoikeusloukkausten näkökulmasta.

Perus- ja ihmisoikeuksiin on viitattu aina silloin tällöin jo ennen vuoden 1995 uudistustakin, mutta tämän jälkeen liittyen suomalaisen oikeuskulttuurin muutokseen yleisemmin perus- ja ihmisoikeuslähtökohdasta on tullut osa oikeusasiamiehen kanslian jokapäiväistä toimintaa. Näin suomalainen oikeusasiamiesinstituutio on vastannut kansainväliseen kehitykseen, jossa oikeusasiamiesten tehtäväalueeseen on tullut yhä enenevässä määrin myös ja erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien valvontatehtävä.

Hyvitysesitykset perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksissa

Eduskunnan oikeusasiamiehestä on viimeisen kahden vuosikymmenen aikana tullut aktiivinen perus- ja ihmisoikeuksien valvoja. Kansainvälisesti oikeusasiamiehen rooliin on kuitenkin kuulunut monissa maissa myös aktiivinen sovittelu ja/tai hyvitysesitysten tekeminen. Suomessa nämä koettiin pitkään vieraksi toimintatavoiksi. Tässä on kuitenkin tapahtunut muutos viime vuosina. Erikoisesti on korostettu hyvitysesitysten tekemistä perus- ja ihmisoikeusloukkausten kohdalla: perus- ja ihmisoikeusloukkaukset tulee estää, mutta jos tällaisia tapahtuu, ne tulee hyvittää. On korostettu, että hyvityksellä on myös symbolista merkitystä.

Perinteinen oikeusasiamiehen reagoititapa on ollut annetut huomautukset, ilmaistut käsitykset ja tehdyt hallinnolliset esitykset, joilla pyritään vaikuttamaan epäkohtien esiintymiseen tulevaisuudessa. Tilanne on nyt kuitenkin muuttunut, sillä oikeusasiamieslainsäädännön mahdollistamaa esitystentekomahdollisuutta on laajennettu yleisemmille viranomaisille annettujen kehityssuosittelujen lisäksi yksittäisille viranomaisille annettaviin esityksiin.

Nämä voivat olla hyvitysesityksiä tai muuntyyppisiä esityksiä uudelleen harkinnasta, ja ne tähtäävät nimenomaan hallinnollisen epäkohdan kohdanneen henkilön tilanteen parantamiseen.

Hyvitysesityksiä on tehty koko toiminnan ajan, mutta suhteellisen harvoin ja satunnaisesti. Monet niistä koskivat aikaisemmin konkreettisia vahinkotilanteita, kuten esimerkiksi poliisikoiran sivulliselle henkilölle aiheuttaman vahingon korvaamista. Nykyään niitä tehdään säännöllisesti. Toimintalinjaa muutettiin vuonna 2011, eli samana vuonna kun oikeusasiamieslakiin tehtiin Ihmisoikeuskeskusta koskevat lainmuutokset ja myös ns. käsittely/tutkimiskynnystä koskevaa säännöstä muutettiin.

Sen sijaan toimenpidevalikoimaan kuuluvaa esitysten tekemistä sääntelevää kohtaan ei muutettu, vaan sen mahdollistamaa esitysten tekemistä alettiin hyödyntää uudella tavalla. Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain (197/2002) eli oikeusasiamieslain 11 §:n mukaan oikeusasiamies voi laillisuusvalvontaa kuuluvassa asiassa tehdä toimivaltaiselle viranomaiselle esityksen tapahtuneen virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi.

Toisaalta muuttunutta toimintalinjaa tuki myös oikeusasiamieslain käsittelyä sääntelevän 3 §:n 2 momentin uusi muotoilu, jonka mukaan oikeusasiamies ryhtyy hänelle tehdyn kantelun johdosta niihin toimenpiteisiin, joihin hän katsoo olevan aihetta lain noudattamisen, oikeusturvan tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Sinänsä toimintalinja oli jo muuttunut vuonna 2009, ja perustuslakivaliokunta käsitellessään vuoden 2011 muutokseen johtanutta hallituksen esitystä tuki oikeusasiamiehen aktiivista toimintatapaa hyvitysesitysten tekijänä. Perustuslakivaliokunta piti esityksen tekemistä asian sopimiseksi tai hyvitykseksi selvissä tapauksissa perusteltuna yksilöiden pääsemiseksi oikeuksiinsa, sovinnollisen ratkaisun löytämiseksi ja turhien oikeusriitojen välttämiseksi.

Hyvitysesitysten tekokäytäntö alkoi kehittyä erityisesti sillä alueella, joka korostuu nyt myös uudella tavalla oikeusasiamiehen toimiessa OPCAT-sopimuksen kansallisena valvontaelimenä ja jossa perus- ja ihmisoikeusloukkaukset ovat ongelmallisia, eli vankeilat ja suljetut laitokset. Yksi ensimmäisistä tapauksista koski toimenpiteitä vangin eristämistarkkailun yhteydessä (AOA 31.12.2009 Dnro 1308/4/09). Vuoden 2009 tapausta vieläkin enemmän sai huomiota osakseen vuoden 2011 tapaus (EOA 28.1.2011 Dnro 4181/4/09), joka liitettiin myös erityisesti oikeudelliseen velvollisuuteen hyvittää ihmisoikeuksien loukkaukset Euroopan ihmisoikeussopimuksen 13 artiklan mukaisesti ns. kärsimyskorvauksena. Tapauksessa oli kyse mielisairaalan potilaasta, jonka olosuhteet eristyshuoneessa olivat olleet ihmisarvoa loukkaavat. Ratkaisussaan oikeusasiamies lähti, kuten korkein oikeuskin ratkaisussaan (mm. KKO 2008:10), että kärsimyskorvaus on eräissä tapauksissa mahdollista perustaa ihmis-

oikeussopimuksen 13 artiklaan. Nämä kummatkin tapaukset liittyvät ihmisoikeuksien valvontaan 1930-luvulta lähtien keskeiseksi tulleella oikeusasiamiehen toiminta-alueella, suljettujen laitosten valvonnassa, joka tehtäväkentän merkitys korostuu OPCAT -sopimuksen myötä.

Tiivistetysti oikeusasiamiehen hyvityskäytännöstä on oikeusasiamiehen ratkaisutoiminnassa todettu, että oikeusasiamiehen esityksiin perustuva hyvitys voi olla ainakin kolmenlainen. Ensinnäkin hyvitys voi olla vahingonkorvauslain mukaisen vahingon korvaamista. Toiseksi hyvitys voi perustua Euroopan ihmisoikeussopimuksen 13 artiklaan, jos kysymys on sopimukseen perustuvan oikeuden tai vapauden loukkaamisesta. Kolmanneksi hyvitys voi olla kansallisen lain vastaisesta menettelystä aiheutuneen muunlaisen vahingon tai epäoikeudenmukaisuustuntemuksen, vääräkokemuksen yms. korvaamista tai hyvittämistä. Hyvityksen ei tarvitse olla rahallista ja muuta aineellista korvausta, vaan se voi olla myös aineeton toimenpide, kuten pahoittelu tai anteeksi-pyyntö. Ihmisoikeusloukkausten hyvityksessä ei katsota olevan kyse traditionaalisen vahingonkorvausdoktriinin mukaisesta aiheutuneen vahingon täysimääräisestä kompensoimisesta. Hyvityksellä ei ole välttämättä tarkoitus korvata vahinkoa kokonaisuudessaan, vaan tarkoituksena on määrätä kohtuullinen hyvitys harkinnan mukaan.

Nytemmin perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä on noussut esiin myös erityyppisiä loukkauksia. Edelleen ovat esillä puutteelliset pidättämisen perusteet, tarpeettoman pitkät säilöönotot, mutta loukattuna oikeushyvä on ollut esimerkiksi sananvapaus (EOA 20.9.2013 Dnro 3793/2/12; EOA 16.12.2014 Dnro 5342/4/13). Vaikka oikeusasiamiehen roolia oikeussuojan takaajana on katsottu Suomessa vähentävän sen, että on olemassa kattava muutoksenhaku-oikeus hallinto-oikeuksiin, niin joissakin tilanteissa ilmeisistä tarpeista huolimatta muutoksenhakuoikeus esimerkiksi päätöksen muutoksenhakukelpoisuuden tulkinnalla on rajattu pois.

Kun kunnan viranhaltijalle annetaan varoitus, ei tätä enää nykyään pidetä valituskelpoisena. Näin oikeussuojaa saadakseen viranhaltija joutuu kantelemaan asiasta oikeusasiamiehelle esimerkiksi tilanteessa, jossa hänelle on annettu varoitus paikallislehden yleisönosastoon kirjoitun artikkelin eräiden kohtien johdosta. Oikeusasiamies joutuu tällöin arvioimaan sitä, onko mielipidekirjoitus mahtunut opettajan sananvapauden rajoihin, ja näin ollen tulisiko annettu varoitus poistaa. Samoin hyvitysesitysten tekemisen tarve saattaa liittyä niihin ongelmiin, joita yleensäkin on laajassa mielessä vahingonkorvausten saantiin ja julkisen palvelun kuluttajansuojantyyppisiin ongelmiin liittyen.

Hyvä hallinto perus- ja ihmisoikeutena

Hyvästä hallinnosta on Suomessa puhuttu jo pitkään. Ensivaiheessa Suomessa oikeusasiamies käytti hyvää hallintoa tai hyvää hallintotapaa, kuten Tanskassakin, kehittämään tiettyjä hallintotapoja viranomaistoiminnassa. Tarvetta hyvällä hallintotavalla argumentointiin lisäsi suhteellisen myöhään, 1980-luvun alussa, säädetty hallintomenettelyä koskeva yleislaki (598/1982). Oli vakuuttavampaa todeta, että hyvä hallintotapa edellyttää tiettyntyyppistä viranomaistoimintaa kuin pelkästään edellyttää tätä toimintaa viranomaiselta ja sen yksittäiseltä virkamieheltä. Hyvällä hallinnolla argumentoinnin voidaan katsoa liittyvän myös kansainvälisiin poliittisluoteisiin suosituksiin julkisen hallinnon toiminnasta. Tällöin kansainvälisesti voidaan erottaa toisistaan poliittisempi *good governance* -käsite ja oikeudellisempi *good administration* -käsite.

Hyvän hallintotavan ja hyvän hallinnon keskinäinen suhde on monimerkityksellinen. Suomen hallitusmuodon perusoikeusuu-
distuksessa vuonna 1995 hyvästä hallinnosta tehtiin perusoikeus. Hallitusmuodon 16 § vastaa nykyistä Suomen perustuslain 21 §:ää. Kyseinen perusoikeuspykälä yhdistää oikeusturvavaatimuksessaan sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin että hyvän hallinnon. Hyvää hallintoa toteuttaa ja edistää myös vuonna 2004 voimaan tullut hallintolaki (434/2003), joka toteuttaa PL 21 §:n toimeksianto lailla säätämistä. Laissa säädetään hyvän hallinnon perusteista. Toisaalta ensin hallintomenettelylain säätäminen ja sittemmin kattavamman hallintolain säätäminen on vähentänyt erällä tavoin tarvetta argumentoida hyvällä hallintotavalla myös laajentavan tul-
kinnan mahdollisuutena. Toisaalta perusoikeusuudistus institu-
tionalisoi hyvän hallinnon käsitteen osaksi suomalaisia perusoikeuk-
sia vaikuttaen osaltaan myös sen eurooppalaiseenkin käyttöön.

Laissa eduskunnan oikeusasiamiehestä (197/2002) eli oikeus-
asiamieslain 10 §:n 2 momentin mukaan, jos aihetta on, oikeusasia-
mies voi saattaa valvottava tietoon käsityksensä lain mukaisesta
menettelystä taikka kiinnittää valvottavan huomiota hyvän hallin-
totavan vaatimuksiin tai perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista
edistäviin näkökohtiin. Oikeusasiamies laki ilmentää tältä osin
hyvän hallinnon vaatimuksen moninaista luonnetta, sillä hyvän
hallinnon vastaisessa toiminnassa voi olla kyse yleensä lainvastai-
sesta menettelystä, hyvän hallintotavan vastaisesta toiminnasta tai
myös perus- ja ihmisoikeusloukkauksesta. Hyvä hallinto on luon-
teeltaan eräänlainen sateenvarjokäsite. Hyvän hallinnon kohdalla
on joka tapauksessa kyse myös perusoikeudesta. Hyvä hallinto
ei ole kuitenkaan Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen
tunnustama ihmisoikeus, vaikka sisältyykin Euroopan unionin
perusoikeuskirjan 41 artiklaan.

Oikeusasiamiehen vuosikertomuksessa hyvitysesitykset jaetaan nykyään kahteen ryhmään: tapauksiin, joissa on kyse perus- ja ihmisoikeusloukkausten hyvittämisestä ja tapauksiin, joissa on kyse muusta lainvastaisesta menettelystä aiheutuneen vahingon hyvittämisestä. Määrällisesti näitä jälkimmäisiä hyvitysesityksiä on annettu jopa enemmän kuin esityksiä perus- ja ihmisoikeusloukkausten hyvittämisestä.

Oikeusasiamiehen vuoden 2011 kertomuksen mukaan, jolloin jako ryhmiin oli vielä erilainen (EIS 13 artiklaan perustuva hyvittäminen, kansallisen lain vastaisesta menettelystä aiheutunut vahinko ja virheellisesti määrätty maksu ja palautus), hyvitysesityksiä tehtiin 15, joista 10 oikeusasiamieslain muutoksen jälkeen. Vuoden 2012 vuosikertomuksessa esitellään 24 hyvitystapausta, joista 5 koskee perus- ja ihmisoikeusloukkausten hyvittämistä ja 19 muuta lainvastaisesta menettelystä aiheutunutta vahingon hyvittämistä. Vastaavat luvut vuodelta 2013 ovat 19 tapausta, joista 7 perus- ja ihmisoikeusloukkausten hyvittämiä ja 18 muusta lainvastaisesta menettelystä aiheutuneen vahingon hyvittämiä.

Voidaankin kysyä, kuinka moni näistä muista lainvastaisesta menettelystä aiheutuneesta vahingon hyvittämisestä on lopulta perusoikeusloukkauksia hyvän hallinnon vastaisena toimintana. Joissakin tapauksissa on ollut kyse myös muista perusoikeuksista, kuten oikeudesta henkilötietojen suojaan. Eli hyvitysesitysten voidaan nähdä laajemminkin liittyvän perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamiseen. Kuitenkin hyvän hallinnon vaatimus voidaan nähdä – ehkä luonnollisesti – uudempana perusoikeutena vähemmän perus- ja ihmisoikeutena kuin perinteiset ja keskeiset vapausoikeudet. Tähän vaikuttaa myös hyvän hallinnon sisällöllinen heterogeenisuus.

Hyvän hallinnon vastaisen toiminnan yhteydessä voi aiheutua konkreettista, erilaista vahinkoa, jota voidaan joutua hyvittämään. Useimmiten riittää pahoittelu. Yksi keino hyvän hallinnon virheiden korjaamisessa voisivat olla esitykset viranomaisella olevan harkintavallan käyttämisestä.

Tämäntyyppisestä kehityksestä esitysten tekemisessä ilmentää ratkaisu EOA 14.8.2014 Dnro 1294/4/13. Tapauksessa aluehallintovirasto ei ollut kuullut henkilöä asianmukaisesti ennen huomautuksen antamista liittyen terveydenhuollon ammattihenkilön salsapitovelvollisuuden rikkomiseen. Oikeus tulla kuulluksihan luetellaan jo perustuslain 21 §:ssä yhtenä hyvän hallinnon osatekijänä. Hallintolain silloin voimassa olleen sääntelyn mukaan kanteleusasiaa käsiteltäessä oli otettava huomioon hyvän hallinnon vaatimukset. Kanteluasian käsittelystä on nykyään säädetty tarkemmin hallintolain 8 a luvussa. Aluehallintovirasto oli antanut terveydenhuollon ammattihenkilölle huomautuksen. Tällaisesta rekisteriin tehdystä huomautuksesta ei ollut valitusmahdollisuutta.

Oikeusasiamies esittikin aluehallintoviraston harkittavaksi, olisiko kuulemisessa tapahtuneen menettelyvirheen johdosta aihetta poistaa annettu huomautus ja ratkaista asia uudelleen. Tällaisen esityksen tekemisellä oikeusasiamies voi muistuttaa viranomaista siitä, kuinka lainsäädännön mukaan olisi kyseisessä tilanteessa asianmukaista menetellä, vaikka – koska oikeusasiamies ei voi tehdä sitovia päätöksiä – viranomaiselle jätetään luonnollisestikin lopullinen harkintavalta. Viranomaista kuitenkin muistutetaan sillä olevan keinovalikoiman käytöstä. Aikaisemmin sovelletun käytännön mukaan olisi saatettu todeta epäkohdan vain tapahtuneen ilman nyt käytettyä esitystyyppistä hallinnollista ohjausta.

Hyvään hallintoon liittyvät epäkohdat ovat myös usein samantyyppisiä kuin kuluttajansuojaan liittyvät, kun hallintoalmaisesta on tullut hallinnon asiakas. Vaikka julkisoikeudelliset suhteet ovat lähtökohtaisesti yksipuolisia, pakottavia ja ei-sopimusoikeudellisia, yksilöiden valinnanvara ja myös viranomaisten liikkumavara ovat lisääntyneet. Oikeusasiamies on näissä oloissa ikään kuin julkisoikeudellisten asioiden kuluttaja-asiamies. Oikeusasiamiehestä on tullut aktiivisemmin ihmisoikeuksia valvova instituutio, mutta myös käytännössä oikeussuojaa antava taho.

Aktiivisempi erilaisten esitysten tekeminen on nähtävissä positiivisena kehityspiirteenä. Kun aloin vuodenvaihteessa 2007–2008 kirjoittaa kirjaani oikeusasiamiesinstituutiosta, yhtenä ajatuksena oli kehittää ideaa siitä, että Suomen oikeusasiamiesinstituutio tekisi aktiivisemmin esityksiä myös yksittäisen henkilön kohtelusta häntä koskevassa kanteluasiassa, eikä vain muistutettaisi viranomaista siitä, että näin ei tule jatkossa menetellä. Tällaisiin käytäntöihin oli löydettävissä hyviä esimerkkejä muista Suomea myöhemmin oikeusasiamiesinstituution omaksuneista maissa, joihin olin tutustunut jo väitöskirjaani kirjoittaessani. Kirjaani oikeusasiamiesinstituutiosta kirjoittaessani suomalainen oikeusasiamiesinstituutio kuitenkin muuttui, ja sain kirjoittaa tästä muutoksesta.

Oikeusasiamiesinstituution tulevaisuuden näkömät perus- ja ihmisoikeuksien valvojana

Suomalaisesta oikeusasiamiesinstituutiosta on tullut selkeästi sekä perus- ja ihmisoikeuksien valvoja että myös niiden edistäjä. Perusoikeusmyönteistä näkökulmaa viranomaisharkinnassa on mahdollisuuksien mukaan pyritty edistämään. Hyvitysesitysten tekeminen perus- ja ihmisoikeusloukkausten ja vielä erikseen hyvän hallinnon loukkaamistilanteissa vaikuttaa vakiintuneelta toimintatavalta sekä menettelyltään että lukumäärältään. Viranomaiselle annetaan vapaus valita keinot, ja esitys on luonteeltaan vain suositus, mutta sellaisena varsin auktoritatiivinen.

Oikeusasiamiehen tai apulaisoikeusasiamiesten kannanottojen hyväksyttävyyteen vaikuttaa niiden sisällöllinen muoto, jossa eri tavoin kuin tuomioistuinten ratkaisuissa voidaan tuoda esiin ratkaisuun vaikuttavia tekijöitä. Joskus on saattanut ilmetä kritiikkiä viranomaisten näkökohtien, kunnallisen itsehallinnon yms. seikkojen riittämättömästä huomioonottamisesta, mutta oikeusasiamiehen ratkaisut on pyritty huomioimaan. Myös tehdyt hyvitysesitykset ovat johtaneet yksilön kannalta toivottuihin lopputuloksiin: viranomaiset pahoitelleet asioita, poistaneet varoituksia, hyvittäneet konkreettisia haittoja ja maksaneet symbolisia korvauksia. Määrällisesti hyvitysesityksiä on tehty varovaisesti, mutta epäilemättä aiheellisissa tapauksissa. Näin viranomaiset ovat voineet myös mukautua uuteen toimintakulttuuriin.

Uusien tehtävien ja toimintatapojen muutoksesta huolimatta oikeusasiamiehen legalistinen alkuperäinen perinteinen ydin on säilynyt, jonka vuoksi kansallisessa kielenkäytössä ei liene mitään tarvetta esimerkiksi instituution nimen muuttamiseen, joten on odotettavissa, että viiden vuoden päästä vietetään eduskunnan oikeusasiamiehen 100-vuotisjuhlia.

Kirjallisuus ja virallisjulkaisut:

Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R (85)13 of the Committee of Ministers to Member States on the Institution of the Ombudsman (Adopted by the Committee of Ministers on 23 September 1985 at the 388th meeting of the Ministers' Deputies).

Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. R(97)14 of the Committee of Ministers to Member States on the Establishment of Independent National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (Adopted by the Committee of Ministers on 30 September 1998 on the 602nd meeting of the Ministers' Deputies).

Council of Europe. Committee of Ministers. Recommendation No. (2001)9 of the Committee of Ministers to member states on alternative to litigation between administrative authorities and private parties (Adopted by the Committee of Ministers on 5 September 2001 at the 762nd meeting of the Ministers' Deputies).

Council of Europe. Parliamentary Assembly. Recommendation No. 1615(2003) on the Institution of the Ombudsman (Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 8 September 2003).

Council of Europe. Committee of Ministers. Resolution (85)8 on Co-operation between the Ombudsmen of Member States and between them and the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 23 September 1985 at the 388th meeting of Ministers' Deputies).

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomukset vuosilta 1920–2013. Eduskunnan oikeusasiamies 90. Sastamala 2010.

HE 202/2001 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi eduskunnan oikeusasiamiehestä.

HE 205/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain ja valtioneuvoston oikeuskanslerista annetun lain muuttamisesta.

HE 182/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laiksi pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laiksi eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain muuttamisesta.

Hidén, Mikael: Eduskunnan oikeusasiamies. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu, A-sarja N:o 90, Helsinki 1970.

Koskinen, Seppo – Kuusikko, Kirsi: Kunnan viranhaltijan saaman varoituksen valituskelvottomuus – kestävä ratkaisuko? Teoksessa *Julkista – yksityistä: millaisissa rakenteissa?* Juhlakirja professori Eija Mäkisen 60-vuotispäiväksi. Acta wasaensia 265. Oikeustiede 11, *Julkisoikeus*, Vaasa 2012, s. 309–334.

Kuusikko, Kirsi: Neuvonta hallinnossa. Julkisoikeudellinen tutkimus viranomaisen velvollisuudesta ja hallinnon asiakkaan oikeudesta neuvontaan sekä virheellisen neuvon oikeusvaikutuksista. Kauppakaari, Lakimiesliiton kustannus (Helsinki). Jyväskylä 2000.

Kuusikko, Kirsi: Oikeusasiamiesinstituutio. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu, E-sarja n:o 22, Akaa 2011.

Kuusikko, Kirsi: Hyvitysesitykset oikeusasiamiehen toimintamuotona. *Lakimies* 1/2014, s. 3–12.

PeVM 12/2010 vp – HE 205/2010 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain ja valtioneuvoston oikeuskanslerista annetun lain muuttamisesta.

Pajujoja, Jussi – Pölönen, Pasi: Ylin laillisuusvalvonta: oikeuskansleri ja oikeusasiamies. Tietosanoma, Helsinki 2011.

Reif, Linda C.: The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System. *International Studies in Human Rights*. Volume 79. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden 2004.

Keskusrikospoliisi

PÄÄLLIKÖ, POLIISINEUVOS ROBIN LARDOT

Arvoisa eduskunnan oikeusasiamies,
hyvät juhlavieraat

Myös Keskusrikospoliisi onnittelee eduskunnan oikeusasiamiestä merkkipuoden johdosta. Oikeusasiamiesinstituutio on vain hieman vanhempi KRP:tä, jolla on kuuden vuoden päästä vastaava juhla.
– Olemme siis kumpikin kypsässä iässä.

Eduskunnan oikeusasiamies on ainutlaatuinen instituutio, josta on otettu kansainvälisesti mallia ja josta voimme olla ylpeitä. Se, että meillä on ulkopuolinen, objektiivinen valvontaelin, edistää viranomaisten toiminnan avoimuutta. Valvonnalla varmistetaan, että viranomaisten toiminta on laadukasta.

Poliisi on kautta linjan ollut iso työllistäjä eduskunnan oikeusasiamiehelle, jolle tulevista kanteluista noin kuudesosa koskettaa poliisin toimintaa. Ne muodostavat oikeusasiamiehen suurimman kanteluryhmän. Poliisikanteluiden suurta määrää selittää osaltaan poliisitoiminnan luonne. Ihmisten perusoikeuksiin joudutaan väkivalloilla puuttumaan voimakkaastikin tilanteissa, joissa harkinta-aikaa on usein vain vähän. Poliisi joutuu toisinaan myös tekemään ratkaisunsa melko vähäisten tietojen varassa. Esimerkiksi pakkokeinoja jälkikäteen arvioitaessa tilanne voi näyttää hyvinkin erilaiselta kuin itse päätöksentekohetkellä. Lisäksi kanteluiden määrään vaikuttaa se, ettei läheskään kaikista poliisin toimista ole muutoksenhaku-mahdollisuutta. Asian saattaminen eduskunnan oikeusasiamiehen käsiteltäväksi voi olla joskus ainoa keino saada jokin asia ulkopuolisen tahon arvioitavaksi.

Poliisista tehdään vuosittain noin 2 000 kantelua tai tutkintapyyntöä. Määrä jakautuu varsin tasaisesti sen suhteen, kuinka paljon kannellaan eduskunnan oikeusasiamiehelle, poliisin ylijohdolle tai missä määrin tehdään varsinaisia tutkintapyyntöjä. Luku ei kuitenkaan ole järin suuri ottaen huomioon, että poliisilla on yli miljoona asiakaskontaktia vuosittain, ja varsinkin huomioiden moniko tappaus johtaa varsinaisiin moitteisiin taikka langettavaan tuomioon.

Vuonna 2013 eduskunnan oikeusasiamiehelle tehtiin poliisista reilut 800 kantelua. Suurin osa eduskunnan oikeusasiamiehelle tehdyistä kanteluista koskee esitutkintaa ja erilaisten pakkokeinojen käyttöä, mutta myös sitä, että toimenpiteitä on jätetty suoritta-

matta. Usein kanteluissa katsotaan, että esitutkinta on ollut puutteellinen, arvostellaan tutkinnan kestoa tai pidetään virheellisenä poliisin päätöstä olla toimittamatta esitutkintaa.

Pakkokeinoista kannellaan useimmiten kotietsinnästä ja erilaisista vapaudenmenetyksistä. Vuonna 2013 ratkaistuista kanteluista toimenpiteeseen johti 127 tapausta. Varsinaisia huomautuksia annettiin yksi ja muut ratkaisut olivat oikeusasiamiehen käsityksiä.

Poliisia koskeva keskeinen lainsäädäntö muuttui merkittävästi vuoden 2014 alusta lukien. Uudet esitutkinta-, pakkokeino- ja poliisilain säännökset tuovat mukanaan runsaasti uusia haasteita. Tästäkin näkökulmasta eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisujen merkitys poliisin toiminnan ohjaamisessa tulee korostumaan entistään.

Siltä osin kuin poliisiin ylijohdossa ratkaistaan kanteluasioita ja toteutetaan laillisuusvalvontaa, tehdään aina tarvittaessa yhteistyötä myös eduskunnan oikeusasiamiehen kanssa. Tämä on samalla edistänyt poliisin laillisuusvalvonnan kehittämistä. Esimerkiksi vuoden 2014 alusta jokaiseen poliisilaitokseen perustettiin oikeudellinen yksikkö, joka keskittyy poliisilaitoksen sisäiseen laillisuusvalvontaan. Sisäisen laillisuusvalvonnan merkitys on korostunut poliisissa, ja siitä on tullut aiempaa suunnitelmallista ja organisoidumpaa.

Toimin itse aiemmin 10 vuotta poliisiin ylijohdossa vastaten rikostorjunnasta ja osan aikaa myös laillisuusvalvonnasta. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut olivat usein keskeinen syy sille, että alettiin laatimaan uutta ohjeistusta taikka tarkentamaan jo olemassa olevaa. Tällä tavoin eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut kehittävät omalta osaltaan poliisin toimintaa. Lisäksi ratkaisut tuovat toivottua soveltamiskäytäntöä poliisitoimintaan. Keskeisistä ratkaisuista tiedotetaan tarvittaessa koko poliisihallintoa.

Erityisesti Keskusrikospoliisi käyttää runsaasti epäkonventionaalisia, niin sanottuja salaisia pakkokeinoja. Eduskunnan oikeusasiamiehen työssä yhtenä tehtävänä on näiden tiedonhankintakeinojen käytön valvonta. Salaisten pakkokeinojen käyttöön liittyvät oikeusturvakysymykset ovat pakkokeinojen eritysluonteen vuoksi korostetussa asemassa. Salaisilla tiedonhankinta- ja pakkokeinoilla puututaan usein perusoikeuksien ydinalueeseen. Erityisesti tästä näkökulmasta on tärkeää, että on olemassa ulkopuolinen valvontaelin.

Eduskunnan oikeusasiamiehelle laaditaan vuosittain kertomus salaisten pakkokeinojen käytöstä. Eduskunnan oikeusasiamies on ollut aktiivinen, jotta kertomuksen informatiivisuutta voitaisiin lisätä. Nykyisinhän tämä kertomus on pääosin julkinen ja hyvinkin yksityiskohtainen. – Ehkä voin todeta, että välillä tuntuu, että se sai huomattavasti enemmän julkista mielenkiintoa osakseen silloin, kun se oli salainen.

Eduskunnan oikeusasiamies tekee myös säännöllisesti tarkastus- ja tutustumiskäyntejä poliisiin. Tällaiset käynnit antavat arvokkaan mahdollisuuden käydä laajemminkin keskustelua mahdollisten ongelmien tunnistamiseksi ja ajatustenvaihtoa niiden ratkaisemiseksi.

Hyvät kuulijat.

Poliisilla on paljon kiittäminen eduskunnan oikeusasiamiestä, jonka toiminta osaltaan vaikuttaa poliisin nauttimaan luottamukseen. Sattumoisin juuri tänään julkaistun uuden poliisibarometrin mukaan poliisiin luottaa melko paljon tai hyvin paljon 92 % Suomen kansalaisista. Huomionarvoista on, että luku on sama kuin edellisessä barometrissä vuonna 2012, vaikka julkisuudessa on viime aikoina ollut poikkeuksellisen paljon esillä poliisimiesten tekemiä mahdollisia rikoksia. Uskon, että merkitystä luottamuksen säilymiseen tästä huolimatta on sillä, että poliisi kykenee itse tehokkaasti paljastamaan ja tutkimaan oman hallinnon mahdolliset väärinkäytökset.

Myös kansainvälisesti tarkasteltuna luottamus Suomen poliisiin on korkealla. Euroopan unionin maissa viime vuonna keskimäärin 68 % kansalaisista luotti poliisiin. Vaihteluväli on suuri, aina Islannin 94 %:sta Bulgarian 37 %:iin. Suomi on tässä vertailussa Islannin jälkeen toisella sijalla.

Luottamus on poliisille ensiarvoisen tärkeää - ilman kansalaisten luottamusta emme kykenisi toimimaan niin tehokkaasti kuin nyt toimimme. Kansalaisten määrään suhteutettuna Suomessa on vähiten poliiseja koko Euroopan unionissa ja siitä huolimatta tuloksemme ovat maiden parhaimmistoa.

Lopuksi haluan vielä kerran onnitella ikäisekseen vireää ja nuorta oikeusasiamiesinstituutiota ja toivottaa hyvää, muttei ehkä kovin työntäyteistä, tulevaisuutta.

Kiitos

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira

YLIJOHTAJA MARJA-LIISA PARTANEN

Arvoisa oikeusasiamies, hyvät juhlavieraat.
Ärade justitieombudsman, ärade gäster.

Haluan ensiksi onnitella 95-vuotiasta suomalaista oikeusasiamiesinstituutiota. Haluan kiittää siitä, että Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valviralla on mahdollisuus käyttää puheenvuoro näin arvovaltaisessa seminaarissa.

Perusoikeuksien voi sanoa kulkeneen Suomessa tietyllä tavalla aina yhtä jalkaa ylimpien laillisuusvalvojien kanssa. Perusoikeuksistahan säädettiin ennen perustuslakiuudistusta erityisesti vuonna 1919 säädetyssä Suomen hallitusmuodossa, johon myös ylimpiä laillisuusvalvojia koskevat keskeisimmät säännökset sisältyivät. Kun katsotaan nykypäivästä taaksepäin, suuri harppaus perusoikeuksien asemassa tapahtui vuonna 1995, jolloin perusoikeusuudistus tuli voimaan.

Kun aikaisemmat perusoikeussäännökset turvasivat lähinnä perinteisiä vapausoikeuksia – kuten henkilökohtaista vapautta, liikkumisvapautta, omaisuuden suojaa, uskonnon-, sanan-, kokouksumis- ja yhdistymisvapautta sekä yhdenvertaisuutta lain edessä – säännöksiä laajennettiin erilaisilla sosiaalisilla, sivistyksellisillä, taloudellisilla ja ympäristöä koskevilla oikeuksilla. Samalla vapausoikeuksia laajennettiin ottamalla niihin nimenomaiset maininnat muun muassa henkilökohtaisesta koskemattomuudesta, turvallisuudesta, yksityiselämän suojasta ja omantunnon vapaudesta. Niin kuin hyvin tiedetään, perusoikeussäännökset siirrettiin sittemmin hallitusmuodosta käytännössä sellaisinaan vuoden 2000 alusta voimaan tulleeseen perustuslakiin.

Vuonna 1995 toteutettu perusoikeusuudistus ei merkinnyt kuitenkaan pelkästään perusoikeuksien piirin laajentamista, vaan tavoitteena oli vahvistaa muutoinkin niiden asemaa. Eduskunnan oikeusasiamiestä ja valtioneuvoston oikeuskansleria koskeviin säännöksiin otettiin nimenomaiset säännökset siitä, että näiden tulee valvoa tehtäviään hoitaessaan erityisesti perusoikeuksien ja ihmis-oikeuksien toteutumista. Vaikka esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies oli ryhtynyt jo 1970 ja 1980-luvuilta lähtien käyttämään yksittäisissä ratkaisuisaan suoraan perusoikeussäännöksiä, perus-

oikeusuudistuksen yhteydessä toteutetut muutokset ovat nostaneet perus- ja ihmisoikeussäännösten soveltamisen aivan uudelle tasolle.

Perusoikeuskysymykset eivät kuitenkaan kuulu vain ylimmillle laillisuusvalvojille. Perusoikeussäännöksissä, nykyisin perustuslain 22 pykälässä, todetaan nimenomaisesti, että julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Näin ollen muun muassa kaikkien hallintoviranomaisten, kuten Valviran on otettava tämä säännös huomioon omassa ratkaisu- ja muussa toiminnassaan. Lainsäännöksiä tulkittaessa on myös velvollisuus tulkita niitä perusoikeusmyönteisesti.

Valviran perustehtävänä on edistää ohjauksen ja valvonnan keinoin oikeusturvan toteutumista ja palvelujen laatua sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä elinympäristön ja väestön terveysriskien hallintaa. Viraston keskeiset tehtävät muodostuvat sosiaali- ja terveydenhuollon, alkoholihallinnon ja ympäristöterveydenhuollon toiminnan asianmukaisuuden valvonnasta ja ohjauksesta.

Valviran tehtäväalueista varsinkin sosiaali- ja terveydenhuollon valvontatehtäviin liittyy hyvin runsaasti perusoikeuskysymyksiä. Viraston kaikkiakin tehtäviä koskevien perusoikeuksien – kuten yhdenvertaisuus- ja oikeusturvavaatimusten – lisäksi näihin liittyy hyvin usein myös henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, vapautteen, itsemääräämisoikeuteen, yksityisyyden suojaan sekä palvelujen riittävyyteen ja muihin sosiaaliturvaa koskeviin oikeuksiin liittyviä kysymyksiä. Valviran vuosia 2010–2015 koskevien strategisten linjausten yhtenä keskeisenä periaatteena on huolehtia erityisesti niiden ihmisten oikeuksista, jotka eivät itse pysty niitä puolustamaan.

Sekä terveydenhuollon että sosiaalihuollon asiat ovat merkittäviä asiaryhmiä eduskunnan oikeusasiamiehen käsittelemissä asioissa. Vuotta 2014 koskevien alustavien tietojen mukaan oikeusasiamiehelle viime vuonna saapuneesta runsaasta 4 600 kantelusta noin 700 koski sosiaalihuoltoa ja yli 500 terveydenhuoltoa. Lisäksi sellaisia laitoksia koskevat asiat, joihin henkilö on otettu vastoin tahtoaan, kuuluvat oikeusasiamiehen ja valtioneuvoston oikeuskanslerin välistä työnjakoa koskevien säännösten perusteella oikeusasiamiehen käsiteltäviin asioihin.

Varsinkin eduskunnan oikeusasiamiehen sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevissa asioissa tekemät kannanotot muodostavat erittäin tärkeän viiteaineiston Valviran käsitellessä toimivaltaansa kuuluvia asioita. Valvira on juuri johtoryhmässään käsitellyt oikeusasiamiehen ajankohtaisia ratkaisuja. Valvira ottaa oikeusasiamiehen kannanotot huomioon myös aluehallintovirastojen sosiaali- ja terveydenhuollon valvontatoiminnan ohjauksessa.

Hyvät kuulijat, bästa ähörare. Oikeusasiamies on tehnyt useita erittäin merkittäviä kannanottoja muun muassa potilaan ja sosiaali-

huollon asiakkaan itsemääräämisoikeuteen, hoidon ja muiden palvelujen saatavuuteen, psykiatriseen sairaalahoitoon, vanhustenhuoltoon, kehitysvammaisten erityishuoltoon ja lastensuojeluun liittyvissä asioissa. Esimerkkeinä tällaisista päätöksistä voidaan mainita vaikkapa oikeusasiamiehen päätökset, jotka liittyvät itsemääräämisoikeuden rajoittamiseen psykiatrisessa hoidossa, somaattisessa terveydenhuollossa, vanhustenhuollossa ja lastensuojelussa – päätökset, jotka liittyvät niin kutsuttujen DNR eli ”ei elvytetä”-päätöksiin, opioidiriippuvaisten korvaushoidon antamiseen liittyvät päätökset, hoitotarvikkeiden ja lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden saamiseen liittyvät päätökset, erityishuollon toteuttamiseen liittyvät päätökset, lastensuojelun määräaikoja koskevat päätökset, päätökset, jotka koskevat asumispalveluyksiköissä asuvien vanhusten oikeutta yksityisyyteen sekä aivan yksittäisenä päätöksenä, oikeusasiamiehen vuonna 2010 tekemä ympärivuorokautisessa hoidossa olevien vanhusten hoitoa ja sen valvontaa koskenut päätös. Oikeusasiamiehen uusi tehtävä toimia kidutuksen vastaisena valvontaelimenä Suomessa tulee osaltaan vahvistamaan oikeusasiamiehen roolia perus- ja ihmisoikeuksien valvojana.

Valvira, aluehallintovirastojen ohella, osallistuu eräissä tilanteissa asiantuntijan ominaisuudessa eduskunnan oikeusasiamiehen käsittelemien asioiden valmisteluun. Tämä koskee erityisesti terveydenhuoltoa koskevia asioita, joissa Valvira voi avustaa tarvittavan lääketieteellisen asiantuntemuksen saamiseksi. Asiantuntijalausuntojen antaminen on koettu hyödylliseksi myös Valviran näkökulmasta, koska se ohjaa yleisemminkin perus- ja ihmisoikeusnäkökulman huomioon ottamiseen vastaavissa Valviran toimivaltaan kuuluvissa asioissa.

Arvoisa eduskunnan oikeusasiamies, apulaisoikeusasiamiehet ja koko oikeusasiamiehen kanslian henkilökunta – toivotan teille kaikille edelleen menestystä vaativissa tehtävissä.

Suomen kuntaliitto ry

JOHTAVA LAKIMIES HEIKKI HARJULA

Kunta, kunnan asukas ja perusoikeudet

Kunnan rooli peruspalvelujen ja perusoikeuksien turvaajana on Suomessa keskeinen. Samanaikaisesti nykyisen kuntalain säätämisen kanssa 1990-luvun puolivälissä perustuslakiin, silloiseen hallitusmuotoon, otettiin säännökset taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä perusoikeuksista. Niiden toteuttaminen on pitkälti kuntien vastuulla. Maksuton perusopetus, oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon, riittävät sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut, lapsen hyvinvoinnin ja yksilöllisen kasvun turvaaminen sekä oikeus terveelliseen ympäristöön ovat hyvinvointiyhteiskunnan peruspilareita.

Vastuu perusoikeuksien turvaamisesta on ”julkisella vallalla” eli käytännössä valtiolla ja kunnilla. Perusoikeuksien ja peruspalvelujen toteuttamisessa kysymys on kansallisesta hyvinvointipolitiikasta. Valtiolla on vastuu hyvinvointipolitiikan perusteista, joita pitkälti toteutetaan eduskunnan säätämällä laeilla. Perusteisiin kuuluu myös palvelujen rahoituksen turvaaminen. Kuntien vastuulla on perusoikeuksien toteuttaminen ja peruspalvelujen järjestäminen ja niiden saatavuus.

Tähän kokonaisuuteen liittyy myös pääministeri *Jyrki Kataisen* hallitusohjelmaan sisältynyt kuntauudistus, jonka alkuperäisenä tavoitteena olivat vahvat peruskunnat – niin vahvat, että ne pystyvät huolehtimaan kaikista kuntien vastuulla olevista peruspalveluista. Kuntauudistuksen toteuttaminen olisi edellyttänyt varsinkin kaupunkiseuduilla isoja kuntaliitoksia, joita ei vapaaehtoisesti olisi saatu aikaan ja joiden pakkototeuttamiseen ei lopulta ollut minkään tahon tukea. Kuntauudistuksen alkumetreillä julkisuuteen tulleet kuntakartat olivat sellaisia, joihin juuri kenelläkään ei ollut valmiutta.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen vaatii väistämättä isoja väestöpohjia, eikä niiden pohjalta rakentuvaan kuntakarttaan lopulta löytynyt rohkeutta eikä poliittista tahtoa. Hallituksen kaavailemalta kuntauudistukselta putosi pohja.

Sote-uudistus on kuitenkin jatkunut, mutta toiselta pohjalta. Kuntauudistuksen kariuduttua avainsanaksi on nostettu kuntien yhteistoiminta. Mutta minkälainen yhteistoiminta?

Kuntien rooli keskeisten peruspalvelujen eli sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisessä on jäämässä nimelliseksi. Uudistuksessa ollaan kokoamassa nykyisin usealle eri kunnalliselle organisaatiolle, kunnille ja kuntayhtymille kuuluvien palvelujen kattava järjestämistä vastuu viidelle sosiaali- ja terveysalueen kuntayhtymälle. Jokainen kunta kuuluisi yhteen sosiaali- ja terveysalueeseen eli sote-alueeseen. Sote-alueet eivät tuottaisi palveluja itse, vaan tuottamisesta vastaisivat sote-alueen järjestämispäätöksessä määritellyt kuntayhtymät, joita voisi olla enintään 19. Esitykseen liittyy useita ongelmia eikä vähiten perustuslain kannalta. Ennen muuta kysymys on perustuslaissa säädettyjen perusoikeuksien ja kunnallisen itsehallinnon toteutumisesta ja niiden suhteesta.

Sote-kuntayhtymät olisivat erittäin suuria, ja niissä olisi peräti noin 60 jäsenkuntaa. Niiden päätösvaltaan siirtyisi noin puolet kunnan talousarviosta. Tämä osa kunnan talousarviosta jäisi myös kunnan vaaleilla valitun valtuuston päätösvalan ulkopuolelle. Kunnan roolia vähentää myös soten rahoitusosuuden määräytyminen laskennallisesti muun muassa asukasluvuun perustuvalla maksulla. Voi sanoa, että yksittäisen kunnan valtuusto ei enää päättäisi kunnan taloudesta. Näin pitkälle menevällä lakisäätöisellä yhteistoiminnalla ei ole vertailukohtia aiemmassa lainsäädännössä. Yksittäisen kunnan vaikutusvalta sote-alueen kuntayhtymän päätöksenteossa olisi käytännössä nimellinen.

Perustuslaissa säädetään julkisen vallan velvollisuudesta turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Perustuslaissa säädetään myös kunnallisesta itsehallinnosta. On esitetty, että perusoikeudet menisivät ristiriitatilanteessa kunnallista itsehallintoa turvaavan perustuslain säännöksen edelle. Vaikka ajattelutapa on ymmärrettävä, perustuslain säännöksiä ei ole asetettu minkäänlaiseen etusijajärjestykseen. Lähtökohdan onkin oltava, että lainsäädäntö täyttää perustuslain vaatimukset sekä perusoikeuksien että kunnallisen itsehallinnon näkökulmasta.

Jos kunnallinen itsehallinto perusoikeuksia priorisoiden ohitetaan, tulisi ensin osoittaa, että yksilön perusoikeuksien toteutuminen on konkreettisesti vaarassa ja että perusoikeuksien turvaamiseksi esitetty kunnallisen itsehallinnon ohittava toimenpide on välttämätön toteuttaa. Tai ainakin niin, ettei ole löydettävissä vähintään yhtä hyvää ja itsehallinnon kanssa sopusoinnussa olevaa keinoa yksilön perusoikeuksien toteuttamiseksi. Tämän intressipunninnan tulisi perustua oikeudellisesti relevantteihin tosiasioihin ja vaihtoehtoihin. Tällaista punnintaa ei nähdäkseni ole tehty.

Uudistuksen tavoite on turvata yhdenvertaiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut nykyistä paremmin. On kuitenkin vaikea nähdä, mitkä ovat ne konkreettiset keinot, joilla tämä tapahtuu.

On aiheellisesti kysytty, mikä on tulevaisuuden kunta sote-uudistuksen jälkeen. Kunnat ovat aidosti huolissaan lähipalveluiden kohdalosta. Yksi osoitus tästä on se, että monet kunnat ovat aktiivisia sote-palvelujen ulkoistamisessa. Monet kunnat harkitsevat kaikkien sote-palvelujen hankkimista yksityiseltä palvelujen tuottajalta. Tavoitteena on saada lähipalvelut turvattua, kun epäillään, että uudessa järjestelmässä pieni kunta jää nuolemaan näppejään. Sote-palvelujen järjestämisen kokonaisuuden kannalta tämä on todellinen ongelma, kun sopimuksiin sitoudutaan vuosikymmeniksi. Tästä voi tulla pähkäiltävää myös eduskunnan oikeusasiamiehelle.

Kunnat eivät ole sote-uudistuksen jälkeen enää samoja kuin ennen sotea. Rakenteet muuttuvat merkittävästi. Kunta on edelleen asukkaiden itsehallinnollinen yhteisö, jonka tehtävänä on edistää asukkaiden hyvinvointia, alueen elinvoimaa sekä järjestää asukkailleen palvelut taloudellisesti, sosiaalisesti ja ympäristöllisesti kestäväällä tavalla. Myös asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista kunnan toimintaan on huolehdittava. Voi kysyä, miten tämän kunnan perustehtävän toteuttaminen on mahdollista siinä tilanteessa, kun kunnalle jää keskeisissä hyvinvointipalveluissa lähinnä vain maksajan rooli, eikä laskun suuruuteenkaan voi itse vaikuttaa.

Olisiko jo tunnustettava, että perustuslain säännöksellä kuntaa laajemman alueen itsehallinnosta olisi käyttöä. Nykyinen kuntarakenne ei soten ongelmia ratkaise, ja jos uudistus toteutuu, kysymys ei enää ole aidosti kunnalle kuuluvasta tehtävästä.

Kunnallinen itsehallinto täytti vajaa viikko sitten 150 vuotta. Sote-uudistus kaavailussa muodossaan ei taida olla paras lahja pitkälle ja arvostetulle itsehallinnolle. Muutaman viikon sisällä varmaan näemme, minkälaisen lahjan eduskunta on kunnille pake-toinut.

Toivotan päiväsankarille, 95-vuotiaalle eduskunnan oikeusasiamiehelle, onnea ja menestystä vaativassa työssä.

Kuurojen Liitto ry

TOIMINNANJOHTAJA MARKKU JOKINEN

Arvoisat eduskunnan oikeusasiamies
ja juhlavieraat,

Lämmin kiitokseni suuresta kunniastä esittää puheenvuoro eduskunnan oikeusasiamiehen 95-vuotisjuhlassanne suomalaisella viittomakielellä, joka on äidinkieleni. Heti alkuun Kuurojen Liiton puolesta onnittelten lämpimästi 95 vuotta täyttävää perusoikeuksia puolustavaa instituutiota, jonka kanssa meillä on ollut erimuotoista yhteistyötä ja tiedonvaihtoa. Olette vähitellen siirtymässä yli 100-vuotiaiden kerhoon, jossa me jo olemme, koska Kuurojen Liitto ry täyttää 110 vuotta tänä vuonna.

Puheenvuoroni on viittomakielisen kansalaisen näkökulma lähinnä oikeusasiamiehen perus- ja ihmisoikeuksien edistämistyöstä, josta teen muutamia huomioita ja kommentteja omiin ja muihin viittomakielisten kansalaisten kokemuksiin perustuen. Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvontaan liittyvät asiat tulevat myös esille. Koetan puheessani hahmottaa eduskunnan oikeusasiamiehen suhdetta ja positiota viranomaisten ja päättäjien sekä viittomakielisen yhteisömmen välillä.

Viittomakielisten yksilöiden perus- ja ihmisoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen ja niiden edistäminen on puheeni ydinasia. Voi sanoa, että puheeni sisältää myös eräänlaisen kehityskertomuksen heräämisestäni tietoisuuteen omista perus- ja ihmisoikeuksista, mikä ei ole aina itsestään selvä asia meille viittomakielisille monesta syystä johtuen.

Viimeaikaiset kokemuksemme viittomakielilakiprozessista ja muun muassa kuurojen opiskeluoikeuden epäamisestä ovat kyllä heikentäneet luottamustamme viranomaisten ja eri hallinnonalojen tahtoon ja kykyyn kehittää ja edistää viittomakielisten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Näiden syvemmissä ymmärtämisessä on vielä paljon tehtävää. Heidän tietonsa ja ymmärryksensä perus- ja ihmisoikeudellisesta tilanteestamme ovat olleet masentavan heikkoja. Olemme suoranaisesti joutuneet taistelemaan kovastikin oikeuksiemme kehittämisen puolesta vielä tänä päivänä. Palaan tähän vielä puheenvuorossani.

Olen toisen polven viittomakielinen, koska vanhempani olivat viittomakielisiä. Äidinkieleni on suomalainen viittomakieli, joka on toinen kotimaisista viittomakielistä. Tästä äidinkielisestä taustasta

huolimatta tulin tietoisiksi omasta kielestäni vasta parikymppisenä, jolloin Kuurojen Liiton kuuroudentuntemuskoulutuksen kautta tajusin voimallisesti, että vanhempieni, sukulaisteni ja muiden kuurojen kanssa viittomiseni, visuaalinen tapa kommunikoida, onkin täysipainoinen muihin puhuttuihin kieliin verrattavissa oleva rikas luonnollinen kieli. Tämä ja sen oivaltaminen, että kuulun suomalaiseen kulttuuriperintöön kuuluvaan kieli- ja kulttuuriryhmään, oli valtavan voimaannuttava kokemus, koska tajusin löytäväni oman kieli- ja kulttuuri-identiteettini.

Tämän heräämisen seurauksena luonnollisesti ymmärrykseni ja osaamiseni omista perus- ja ihmisoikeuksista syveni vähitellen monin tavoin. Tietotaitoni vaikuttaa asioiden muuttamiseen ja elämänlaatuuni paranivat merkittävästi. Tästä kokemuksesta alkoi pitkä tieni oikeuksieni ja oikeuksiemme ajajana aina tähän päivään asti.

Tietoisuus omista oikeuksista ja niiden tosiasiallisesta toteutumisesta on se perusasia, jonka pohjalta yksilö voi lähteä hakemaan keinoja ja väyliä niiden parantamiseen ja tilanteen korjaamiseen. Kuitenkin monet viittomakieliset kuurot eivät ole edes tietoisia omista oikeuksistaan, koska he eivät ole saaneet kokea täysivaltaista kansalaisuutta, yhdenvertaisesti osallistua opetukseen ja koulutukseen, saada koulutusta omalla äidinkielellä, osallistua vaikuttamistyöhön ja saada riittävästi tietoa suomalaisella tai ruotsalaisella viittomakielellä. Lisäksi kuuroille lapsille ei ole tällä hetkellä vielääkään määritelty subjektiivista oikeutta saada viittomakieli omaksi kielekseen. Tämäkään perusoikeuskysymys ei ole ratkaistu vielä esimerkiksi nykyisessä hallituksen esityksessä viittomakielilainiksi.

Tämä kaikki aikaansaa sen, että useat viittomakieliset ovat kasvaneet ja oppineet siihen, että tämä vähemmän oikeudellinen tilanne on luonnollinen tila ja että siihen on vain alistuttava. Lisäksi on opittu uskomaan, että omien oikeuksien edistäminen ei vain kannata.

Oma ongelmansa on muun muassa se, että kantelun laatiminen itselle vieraalla kielellä (suomi, ruotsi tai englanti) on liian vaivalloista. Asioiminen viranomaisten kanssa on raskasta tulkkienkin välityksellä, koska toimintamekanismit, vuorovaikutus ja tieto yhteiskunnan rakenteista perustuvat toiseen kieleen ja kulttuuriin. Lisäksi ilman selkeää identiteettiä ja tietoisuutta omasta yhteisöstään ihminen on usein voimaton.

Kun aikoinani opiskelin Jyväskylän yliopistossa, ensimmäistä kertaa elämässäni minulla oli mahdollisuus opiskella viittomakielen tulkkauksen välityksellä. Tätä kautta avautui aivan toisenlainen maailma lähemmäksi yhdenvertaista osallistumista ja oikeutta opiskella omalla kielellä. Tosin tämä on vasta kohtuullisen mukauttamisen tasoinen asia, koska kielellinen saavutettavuus ja täysi osallistuminen ovat tätäkin vielä laajempia ja syvempiä perusoikeudellisia

kysymyksiä. Joka tapauksessa en voinut enää palata entiseen, eikä minun tarvinnut enää koskaan suostua siihen, että yrittäisin roikua mukana ja ymmärtää, mistä oikein puhutaan. Tämän ja monien muiden yhdenvertaista osallistumista vahvistavien kokemusten kautta ihminen voimaantuu ja tulee tietoisemmaksi oikeuksistaan.

Kasvaminen ja kouluttautuminen tietoisuuteen omista perus- ja ihmisoikeuksista kuuluu toki ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen puolelle ja siten enemmän ihmisoikeuskeskuksen ja ihmisoikeusvaltuuskunnan vastuulle, mutta edellä mainitun viittomakielisten tilanteen syvempi ymmärtäminen ja tiedostaminen on tärkeää oikeusasiamiehen työn kannalta sekä valvonnan että edistämistyön osalta.

Viittomakielisten vähäinen tietoisuus omista oikeuksista ja myös oikeusasiamiehen olemassaolosta sekä muut aiemmin kuvailemani mahdolliset tekijät lienevät syynä siihen, että viittomakielistä koskevien kanteluiden määrä on hyvin pieni. Oikeusasiamiehen kansliasta saatujen tietojen mukaan vuosittain saapuu vain muutamia kanteluita, joissa on edes osaksi kyse viittomakielestä. Kanteluissa on otettu kantaa lähinnä Kelan järjestämiin tulkkauspalveluihin. Toimenpideratkaisuihin ne eivät ole tiettävästi juuri johtaneet. Samankaltainen tilanne kieliasioiden vähäiseen määrään liittyen näyttää olevan muillakin 17 §:n 3 momentissa mainituilla kielillä.

Viittomakielisten henkilöiden kielellisten oikeuksien toteutumisen nykytilasta ei ole voitu siksi juurikaan tehdä johtopäätöksiä. Eduskunnan oikeusasiamies toki hahmottaa ja käsittää viittomakieleen liittyvät asiat kielellisiin oikeuksiin liittyvänä asiana, mutta näistä ei vain ole ollut kanteluita, valitettavasti.

Näkisin, että tässä tilanteessamme edistämistyöhön liittyvällä tulevaisuuteen suuntautuvalla oma-aloitteisella toiminnalla on suuri merkitys, jolla oikeusasiamies *Petri Jääskeläisen* (2012 kertomus) mukaan on positiivinen, viranomaistoimintaa ja oikeustilaa kehittävä luonne.

Laajempi oikeusasiamiehen selvitys yhteistyössä Ihmisoikeuskeskuksen kanssa viittomakielisten oikeudellisesta tilanteesta olisi yksi hyödyllinen esimerkki oma-aloitteisesta edistävästä toiminnasta, koska emme voi jäädä odottamaan kanteluiden lisääntymistä useiksi vuosikymmeniksi. Syrjintäkokemuksia kartoittava kysely tai haastattelu tarjoaisi pohjan selvitykselle.

Oikeusasiamiehen lausunnoilla viittomakielisiä koskevista kaa-vailluista laeista, kuten esimerkiksi hallituksen esityksestä viittomakielilaista, on oma tärkeä painoarvonsa, mikäli vain resurssija aikaa tähän löytyy.

Tarkastukset nimenomaan kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien näkökulmasta esimerkiksi kouluissa ja vanhainkodeissa ovat tarpeellisia ja hyödyllisiä, mutta se edellyttää myös kykyä ja taitoa irtautua yhteiskunnassa vallalla olevasta vammaisnäkökulmasta

siihen, miten juuri yhdenvertainen osallistuminen ja omakielisten palvelujen saaminen kielellisestä näkökulmasta tosiasiallisesti toteutuvat maassamme.

Viime aikoina on voimakkaasti ohjattu käyttämään viittomakielien tulkkauspalvelua, joka on tärkeydestään huolimatta vain vammaman perusteella myönnettävä tukitoimi, ei varsinainen kielellinen oikeus! Meidät valitettavasti nähdään edelleen valtaosin vammaisnäkökulmasta käsin. Esimerkiksi raportoitaessa Suomen kielivähemmistöjen ja ryhmien tilanteesta viittomakieli ja viittomakieliset jätetään automaattisesti raportoinnin ulkopuolella. Samoin erilaisissa lakiesityksissä viittomakieliset ”unohdetaan”, tai heitä ei edes luokitella perustuslaissa mainittuihin tai muihin kieliryhmiin kuuluviksi.

Voisimme toimia aktiivisemmin yhteistyön kehittämisessä oikeusasiamiehen kanssa. Esimerkiksi voisimme tehdä ehdotuksia oikeusasiamiehelle tarkastuskäyntien kohteiksi. Ehkä tarkastusprosesseissa voisimme tarjota asiantuntemustamme viittomakielisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumiseen liittyen. Tarkastuksiin perustuvat mahdolliset oikeusasiamiehen kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksien tosiasiallista toteutumista koskevat kannat syventäisivät viranomaisten tietoisuutta viittomakielisten perus- ja ihmisoikeuksista.

Mielestäni tiiviimpi yhteistyö kieli- ja kulttuuriryhmämme kanssa voisi toteutua erilaisten yhteisten koulutusten, tutustumiskäyntien, tapaamisten ja workshoppien muodossa. Voisimme kouluttaa oikeusasiamiehen henkilöstöä kieli- ja kulttuuriryhmämme historiasta, kielestä ja kulttuurista, syrjäntäkokemuksistamme ja hyvistä esimerkeistä oikeuksiemme kehittämiseksi. He vastaavasti voisivat osallistua kanssamme ihmisoikeuskeskuksen kanssa kieliryhmämme jäsenten koulutukseen perus- ja ihmisoikeuksista, oikeusasiamiehen toiminnasta ja muutenkin ihmisoikeusinstituutiomme kokonaisuudesta. Tiiviimpi vuorovaikutus edistäisi molempien tietoisuutta perus- ja ihmisoikeustilanteestamme. Tämä yhteistyö ja tiiviimpi vuorovaikutus yhdistettäisiin viranomaisia koskevaan koulutukseen.

Jatkossa YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen ja sen lisäpöytäkirjan ratifiointi ja sen mukaisten tehtävien mahdollinen antaminen ihmisoikeusinstituutiolle tuonevat myös viittomakieleen liittyviä asioita enemmän oikeusasiamiehen toimintaan. On tiedostettava, että sopimuksen sopimusosapuolia koskevat viittomakieltä ja kuuroja koskevat velvoitteet ovat edelleen lainsäädäntöämme huomattavasti korkeammalla tasolla. Lisäksi sopimus tunnustaa vammaisnäkökulman lisäksi kuurot kielelliseksi ja kulttuuriseksi ryhmäksi. Tämä kaikki luo haasteet sopimuksen täytäntöönpanon edistämiseksi, suojelemiseksi ja seu-

raamiselle, missä viittomakielisten itsensä on oltava mukana muiden vammaisten ihmisten ryhmien rinnalla.

Palaan vielä viime aikojen taisteluamme vahvemman viittomakielilain puolesta. Äskettäin perustuslakivaliokunnan kuulemistilaisuus antoi mahdollisuuden sekä suomalaista että suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävien edustajille argumentoida vahvemman yleislain puolesta, johon olisi sisältynyt lapsen oikeus saada viittomakieli äidinkielekseen ja viittomakieliasiaain neuvottelukunta valvomaan lain toimeenpanoa ja koordinoimaan erityislainsäädännön kehittämistä. Hämmästelimme joidenkin ministeriöiden lujaa vastustusta näiden sisällyttämisestä lakiesitykseen. Emme voineet esimerkiksi ymmärtää, miksi kuuroille lapsille ei haluttaisi säätää oikeutta viittomakieli omaksi kielekseen, kun oikeus omaan kieleen on itsestään selvä asia muilla suomalaisilla lapsilla. Olemme siis tässä ja monessa asiassa eriarvoisessa asemassa muihin Suomen kansalaisiin nähden.

Tästä seurasi epämääräinen paha ja ahdistunut olo, jota en pystynyt määrittelemään. Se purkautui itkuksi illan hiihtolenkin jälkeen seuraavana päivän autossani. Tajusin yhtäkkiä, että tämä paha olo johtui siitä, etten kokenut olleeni täysivaltainen kansalainen, joka nauttisi täysistä perus- ja ihmisoikeuksista maassamme. Mietin kotimat kallani monia muita kuuroja lapsia ja aikuisia, jotka kantavat tätä pahaa oloa edelleenkin ymmärtämättä, mistä se oikein johtuu. Tämä voi pahimmillaan vammauttaa ihmisen eri tavoin.

Perustuslakivaliokunnan kuulemistilaisuuden jälkeen palatesani parkkipaikalle mieleeni ilmaantui selkeä ajatus: ”Oikeus voittaa”. Uskon, että joskus se toteutuu kohdallamme kuitenkin. Ilman tätä uskoa emme jaksaisi taistella edelleen oikeuksistamme. Uskon myös, että eduskunnan oikeusasiamiehellä on tässä tärkeä rooli ja merkitys yhteistyössä kanssamme.

Oikeustoimittajat ry

TOIMITTAJA SUSANNA REINBOTH

Oikeusasiamies on ollut median huomion kohteena koko 95-vuotisen taipaileensa ajan. Kun pyysin Helsingin Sanomien leikearkistosta lehtileikkeet oikeusasiamiehestä, minulle toimitettiin ostoskorillinen kuoria täynnä leikkeitä. Osa niistä on kokeneen oikeustoimittajankin näkökulmasta melko ikävyyttäviä. Toiset taas eivät.

Alkuvuosina media näyttää seuranneen erityisen tarkkaan oikeusasiamiehen toimintakertomuksia, niin kuin uutinen vuodelta 28 osoittaa. Siihen aikaa uutiseen kärjeksi riitti, että oikeusasiamiehen kertomus on ilmestynyt painosta.

Takavuosina kerrottiin myös yksityiskohtaisesti, kuka oli kannellut ja mistä. Uutisesta vuodelta 1948 selviää esimerkiksi, että maanviljelijä Toivo Hinkkanen on kannelnut korkeinta oikeutta vastaan maanlunastuskiistaa koskeneessa asiassa.

Vähitellen oikeusasiamies on noussut median lemmikiksi, sillä kanteluratkaisujen joukosta löytyy aiheita, joista nykyisinkin saisi helppoja klikkausotsikoita. Esimerkiksi vuonna 1968 Helsingin Sanomat kertoi oikeusasiamiehen päätöksestä, jonka mukaan miesvanki saa poistua vankilasta samoissa naisten vaatteissa, joissa hän sinne tulikin.

Median valppaudesta kertoo esimerkiksi se, että lokakuussa 1970 Hesari uutisoi tuoreen oikeusasiamiehen *Kaarlo Ståhlbergin* saapuneen työmaalleen liian aikaisin. Hän tuli jo kello 8, kun virastoaika alkoi kello 9.

Lehtileikkeiden runsaudestaakin voi päätellä, että oikeusasiamiehen rooli laillisuuden valvojana on merkittävä. Samat asiat tuntuvat kuitenkin työllistävän toimistoa uudelleen ja uudelleen, sillä viranomaiset eivät aina reagoi kannanottoihin. 90-luvun alussa oikeusasiamies alkoikin tehdä mustaa listaa viranomaisista, jotka eivät ripeästi korjanneet asioitaan kuntoon – kuten tästä nimimerkki Susanna Reinbothin kirjoittamasta uutisesta näkyy.

Erytisen kiinnostava on, että yksi mustalle listalle joutuneista oli sisäministeriö. Asia liittyi

poliisin toimintavaltuuksiin, tässä tapauksessa atarivalvontaan eli ammatti- ja taparikollisten valvontaan.

Poliisin valtuudet ja aivan erityisesti niiden valvonta ovat nyt nousseet keskusteluun aivan uudella tavalla. Tähän asti on puhuttu väärinkäytöksistä ikään kuin ne olisivat mahdollisia vain teoriassa. Nyt on viimeiset hetket herätä siihen todellisuuteen, että jos valvontaa ei ole, joku käyttää sitä aina hyväksi – ennemmin tai myöhemmin.

Herättäjänä on tietysti

toiminut *Jari Aarnio* ja hänen vetämänsä Helsingin huumepoliisi. Näyttää siltä, että kaikki eivät vielä ole oivaltaneet tilanteen vakavuutta. Meillä todellakin on nyt käsissämme pahin mahdollinen skenaario: syyttäjät lähtevät siitä, että huumepoliisin päällikkö onkin ryhtynyt huumeliigan päälliköksi.

Huolestuttavinta on, että epäselvyydet eivät rajoitu vain Aarnioon, vaan hänen johtamansa ryhmä on vuosikymmenien ajan toiminut omilla säännöillään ilman valvontaa. Esimerkiksi tietolähteiden kanssa pelaaminen on ilmeisesti ollut säännösten vastaista.

Nyt on siis hyvä hetki pohtia, miten valvonta on toiminut. Valvojia on periaatteessa paljon:

- Ensimmäisenä ovat luonnollisesti esimiehet Helsingin poliisin sisällä ja Poliisihallituksessa.
- Laillisuusvalvojilla, mukaan lukien oikeusasiamies, on oma roolinsa, erityisesti salaisten pakkokeinojen valvojana.
- Tuomioistuinkin valvoo salaisten pakkokeinojen käyttöä.
- Myös medialla on länsimaisessa demokratiassa nimenomainen tehtävä valvoa vallankäyttäjiä, siis myös poliisia.

Miksi me nyt sitten olemme tässä tilanteessa?

Oudoksi asian tekee se, että aivan varmasti jokainen tästä valvojien kentästä on vuosien ajan kuullut Helsingin huumepoliisiin ja erityisesti Jari Aarnioon liittyvistä epäselvyyksistä. Jokainen valvojista on siten joutunut tekemään päätöksen, katsooko muualle vai ryhtyykö selvittämään, miten yhteen yksikköön voi liittyä näin paljon epäselvyyksiä.

Voikin ihmetellä, miksi kukaan ei puuttunut esimerkiksi siihen täysin epäuskottavaan tilanteeseen, että Helsingin huume poliisilla ei ollut yhtään rekisteröityä tietolähdettä. Ensisijainen vastuu tästä on erityisesti Helsingin poliisin johdolla ja poliisin ylijohdolla.

Poliisihallituksen asennetta valvontaan kuvaa mielestäni valtakunnansyyttäjänviraston ja Poliisihallituksen välinen kirjeenvaihto,

joka liittyi epäiltyjen rekisteriä koskevaan esitutkintaan. Sain kirjeenvaihdon haltuuni tällä viikolla. Siitä ilmenee, että kun VKSV esitutinnan aikana pyysi Poliisihallituksesta tietoa siitä, kuinka monta henkeä rekisteriin on kirjattu, Poliisihallitus kysyi kirjeellä, mihin säännökseen tietopyyntö perustui.

Poliisihallitus ei siis vuosikausiin ole puuttunut oman porukkansa touhuihin, vaikka heidän valvontansa on Poliisihallituksen nimellisellä vastuulla. Kun syyttäjä pyytää tietoja esitutkintaa varten, Poliisihallitus katsoo, että tämä on juuri oikea hetki ryhtyä pikutarkaksi lain noudattamisen suhteen.

Näen tässä tietynlaista brändinhallintaa, joka on viime vuosina yleistynyt viranomaisissa ja varsinkin poliisissa. Olen kuullut yksityiskohtaisia ja uskottavia kertomuksia siitä, kuinka poliisi yrittää torpata itseensä kohdistuvan valvonnan. Omaakin kokemusta on. Kun olimme syksyllä 2013 julkaisseet ensimmäiset Aarnio-sotkuihin liittyneet uutiset, Helsingin poliisi heittäytyi täysin poikittain kaikkien tietopyyntöjemme kanssa. Tämä on johtanut siihen, että Helsingin hallinto-oikeuden käsiteltäväksi on päätynyt noin vuoden sisällä peräti viisi julkisuusriitaa.

Aivan erityisesti olen ihmetellyt yhtä asiaa. Se on valvonnan kohteiden tunnetilojen ja mielialojen tunnustelu. Esimerkiksi Helsingin huume poliisi on taitavasti käyttänyt tätä hyväkseen. Kun heidän virkatoimiaan ja niiden laillisuutta on yritetty selvittää, he heittäytyvät uhreiksi ja käyttävät kaikki mahdolliset keinot saadakseen tutkinnan loppumaan. He tekevät rikosilmoituksia, kanteluita ja valituksia tai sairastuvat joukolla.

Ällistytävää kyllä, tämä taktiikka toimi pitkään. Ihan täyspäisetkin ihmiset olivat sitä mieltä, ettei huume poliiseja saa kiusata valvonnalla, koska he tekevät niin arvokasta työtä.

Ällistytävää kyllä, tämä taktiikka toimi pitkään. Ihan täyspäisetkin ihmiset olivat sitä mieltä, ettei huume poliiseja saa kiusata valvonnalla, koska he tekevät niin arvokasta työtä.

**Oikeusasiamies
saapui työhön
liian aikaisin**

Eduskunnan uusi oikeusasiamies Kaarlo Ståhlberg aloitti torstaina työnsä uudessa virassaan — liian aikaisin. Hän saapui näet toimistoonsa jo kahdeksaksi, kun työnläällä alkaa yhdeksältä.

Oikeusasiamiehen ensimmäisenä tehtävänä oli teetää toimistonsa ulko-oven teksti, josta käy ilmi toimiston olevan avoinna klo 9—16 muina arkipäivinä paitsi lauantaisin, jolloin se on suljettu.

Eduskunta valitsi hiljattain Ståhlbergin oikeusasiamieheksen vuoden 1973 loppuun asti. Tähänastinen oikeusasiamies Risto Leskinen siirtyi torstaina valtioneuvoston oikeuskansleriksi.

Kun valvonta perustuu lakiin, valvottavan sielunelämän liikkeillä ja mielensäpahoittamisilla ei ole eikä sillä saa olla mitään merkitystä.

Kaikkiaan on pakko kysyä: toimiiko valvonta, ja jos se ei toimi, miten se saadaan toimimaan.

Kansalaisilla on oikeus luottaa viranomaisiin ja erityisesti poliisiin sokeasti. Juuri sen takia valvojilla – sen enempiä viranomaisvalvojilla kuin mediallyllään – ei ole varaa samaan ylellisyyteen.

Meidän tehtävämme ei ole luottaa. Meidän tehtävämme on valvoa.

Toivotan oikeusasiamiehen kanslialle ja kaikille sen työntekijöille edelleenkin menestystä tässä valvontatehtävässä. Onnittelut juhlapäivänne johdosta.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia

ESITTELIJÄNEUVOS EERO KALLIO

Aluksi

Arvoisa oikeusasiamies, hyvät apulaisoikeusasiamiehet, entiset työtoverit ja kutsuvieraat, 95 vuotta on pitkä aika. Myös 34 vuotta on pitkä aika. Astuin nimittäin eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian nuoremman oikeusasiamiehensihteerin virkaan helmikuun alussa vuonna 1981 ja ehdin olla oikeusasiamiehen palveluksessa 34 vuotta.

Tuolloin 34 vuotta sitten kanslian tunnussävel oli ”On armas mulle Aallon tie”. Olihan oikeusasiamiehenä tuolloin *Jorma S. Aalto*. Työntekijöitä kansliassa oli kolmasosa nykyisestä määrästä, parikymmentä. Kanteluita tuli vuosittain puolet nykyisestä kuitenkin lähes 2 000. Ei ollut tietokoneita. Sähkökirjoituskone ja sanelulaitteet ja valokopiokone olivat kovassa käytössä.

Muutoksia on tapahtunut etenkin työn teknisessä puolessa. Käytännön ratkaisutyössä muutokset eivät ehkä kuitenkaan ole niin suuria kuin voisi kuvitella. Yritän jatkossa esimerkein hieman valottaa toimintaa ja muutoksia ruohonjuuritasolta, esittelijän näkökulmasta katsoen.

Toiminta oli kantelujen käsittelyä, tarkastuksia ja jonkin verran omia aloitteita. Sitä se on nytkin. Nykyisin oikeusasiamies voi esittää hyvitystä. Aikaisemmin ei nimenomaista säännöstä ollut. Hyvitystyyppisiä ratkaisuja kuitenkin tehtiin.

Ensimmäiset hyvitykset

Ensimmäinen hyvitystyyppinen tapaus liittyy kanteluun vuodelta 1981 (dnro 1463/81). Mieshenkilö oli kantelun mukaan huomannut asuntonsa parvekkeelta, että läheisessä päiväkodissa oli varkaita. Mies hälytti puhelimitse poliisin. Hän meni pimeälle pihalle ohjatakseen poliisiin oikeaan paikkaan. Partio tuli vauhdikkaasti paikalle. Poliisikoira puri päiväkodin pihalla miestä pohkeeseen, ja perässä tullut poliisi kytki hänet käsiraudoin läheiseen tolppaan. Partio syöksyi sisään päiväkotiin, mutta vorot olivat jo ehtineet poistua. Kun poliisille ilmeni totuus, tapahtunutta pahoiteltiin, mies vietiin

terveyskeskukseen jäykkäkouristuspiikille ja edelleen kotiinsa. Poliisin menettely ei ollut tilanne huomioon ottaen moitittavaa.

Lopputulokset eivät tuntuneet hyvältä. Mies vaati 2 000 markkaa korvaukseksi rikkoontuneista verryttelyhousuista ynnä muusta. Mies oli toiminut omasta aloitteesta auttaakseen poliisia. Tuntui kohutuuttomalta, että hän joutuisi nostamaan valtiota vastaan kanteen vahingonkorvauksen saadakseen. Lopputulokset eivät olleet edes täysin varmoja. Oikeudenkäyntikulut olisivat valtiolle suuremmat kuin vaadittu korvaus. Vahingonkorvauksesta päättäminen ei kuulu oikeusasiamiehen toimivaltaan. Apulaisoikeusasiamies *Klas G. Ivars* lähetti sisäasiainministeriölle kirjeen, jossa hän esitti, että ministeriö ryhtyisi toimenpiteisiin vahingon korvaamiseksi kohtuullisella summalla. Sisäasiainministeriö päätti maksaa miehelle 2 000 markan korvauksen. Korvaus oli yllättävän suuri. Sillä sai tuohon aikaan kahdetkymmenet verryttelyhousut.

Seuraava vastaava tapaus on vuodelta 1987. Siinä 80-vuotias kantelija oli loukannut itsensä Retretin seisakkeella hypättyään junavaunusta laiturialueen ulkopuolella. Hän joutui useisiin leikkauksiin. VR ei ollut kantelijalle korvausta myöntänyt. Seisakkeelle mahdutti vain kolme vaunua. Kantelija ei ollut kuullut konduktöörin kehoitusta poistua keskimmäisistä vaunuista.

Oikeusasiamies *Olavi Heinonen* totesi ratkaisussaan (606/87), että VR:llä on tuottamuksesta riippumaton vastuu. Matkustajan tuottamus voi tosin poistaa vastuun tai alentaa sitä. Oikeusasiamies esitti, että rautatiehallitus ottaisi uudelleen käsiteltäväksi hakemuksen. Rautatiehallitus ilmoitti korvaavansa 540 markkaa kuluista ja 1 000 markkaa kivusta ja särystä.

Apulaisoikeusasiamies *Pirkko K. Koskinen* esitti vuonna 1990 (1904/90), että räjähdysonnettomuudessa aiheutuneet vammat korvataan työntekijälle. Onnettomuus oli tapahtunut vuonna 1959 TVL:n lentokenttätyömaalla. Kantelija ei ollut saanut korvausta tapaturmavakuutuslain perusteella, koska oli yksityinen yrittäjä. Vahingonkorvausasia oli jäänyt kesken, vaikka tie- ja vesirakennushallitus oli katsonut, ettei räjäytystyötä ollut valvottu riittävästi.

Apulaisoikeusasiamies katsoi, että virkamiehet eivät olleet opastaneet yrittäjää riittävästi. Kun asia oli virkamiesten käsiteltävänä, kantelija oli voinut luottaa, että se käsitellään asianmukaisesti. Julkinen etu vaati, että kantelijalle korvataan vahingot, vaikka oikeus vahingonkorvaukseen oli vanhentunut.

Liikenneministeriö ilmoitti vuoden 1992 lopussa, että tiehallitus oli ministeriön ehdotuksesta tehnyt päätöksen vahingon korvaamisesta. Tiehallitus kehotti Valtiokonttoria maksamaan kertakorvauksena kantelijalle yhteensä 255 000 markkaa ja huolehtimaan elin-korkokorvauksen kuukausierien maksamisesta.

Myöhemmin on tehty jonkin verran vastaavia esityksiä, muun muassa Mikkeliin päättyneen panttivankidraaman yhteydessä ta-

pahtuneessa räjähdyksessä vammautuneelle ylikonstaapelille korvattiin oikeusasiamies *Jacob Södermanin* esityksestä valtion varoista 50 000 markkaa.

On todettava, että kaikki esitykset eivät ole johtaneet myönteiseen lopputulokseen. Ratkaisukäytäntö on ollut rohkeaa. Kannustan oikeusasiamiehiä jatkossakin rohkeaan lainsoveltamiseen ihmisoikeuksien toteuttamiseksi.

Perusoikeusloukkausten hyvittämistä koskeviin ratkaisuun on mahdollisuus perehtyä tarkemmin *Ulla-Maija Lindströmin* kirjoituksessa Oikeusasiamies 90 vuotta -teoksessa, joka löytyy oikeusasiamiehen internetsivuilta ja on jaossa tässä tilaisuudessa.

Oikeusasiamies ja resurssikysymykset

Oikeusasiamies ei yleensä puutu resurssikysymyksiin. Tilanne on toinen, jos resurssien puutteesta aiheutuu oikeusturvaongelmia. Oikeusasiamies *Heinonen* vakuuttui eräällä tuomioistuintarkastuksella, että käsittelyaikojen pitkittyminen johtui resurssipulasta. Asiasta oli jo ilmennyt oikeusturvaongelma. Oikeusasiamies lähetti oikeusministeriöön kirjeen, jossa hän esitti, että ministeriö ryhtyisi toimenpiteisiin ongelman poistamiseksi. Heinonen perusteli esitystään hallitusmuodon yhdenvertaisuussäännöksellä. Oikeusministeriö myönsi määrärahan ruuhkan purkamiseksi.

Ennen perustuslakia ja Euroopan ihmisoikeussopimukseen liittymistä nojaututtiin hallitusmuodon perusoikeussäännöksiin. Esimerkiksi laitosvalta oli yleinen käsite laitoksissa olevien ihmisten oikeuksien rajoittamisessa. Tähän käsitykseen oikeusasiamies ja apulaisoikeusasiamiehet puuttuivat eräissä päätöksissä. Niissä todettiin, että vapauksien rajoittamisen ja niihin puuttumisen tulee perustua lakiin.

Ehdolliseen tuomittu Helsingin työsiirtolassa

Eräs rangaistustaan suorittava vanki tuli kertomaan apulaisoikeusasiamies *Pirkko K. Koskisen* tarkastuskäynnillä, että hän oli työsiirtolassa kärsimässä rangaistusta, vaikka hänet oli muistaakseen tuomittu ehdolliseen vankeusrangaistukseen.

Työsiirtolan päällikkö totesi, että asia on kahteen kertaan tarkistettu Turun käräjäoikeuden kansliasta ja vastaus oli, että tuomio on ehdoton. Näin oli myös tuomiossa.

Asia jäi vaivaamaan, koska yleisen käytännön mukaan rangaistuksen olisi pitänyt olla ehdollinen. Soitin asiassa syyttäjälle, joka muisteli, että rangaistus oli ehdollinen. Koska kysymyksessä oli varusmiehen tekemä rikos, paikalla oli aina perusyksikön edustaja. Pyysin syyttäjää olemaan yhteydessä tuomitun perusyksikön edustajaan. Tämäkin muisteli, että tuomio oli ehdollinen. Kun vihdoinkin

sain yhteyden puheenjohtajana toimineeseen käräjätuomariin, hänkin kertoi, että käräjäoikeuden linjan mukaan tuomion olisi pitänyt olla ehdollinen. Hänellä ei ollut memoriaalia, josta rangaistus olisi ilmennyt.

Kerroin, että syyttäjä ja joukko-osaston edustaja muistelivat, että tuomio oli ehdollinen. Asiaa ei voinut korjata kirjoitusvirheenä, koska Helsingin käräjäoikeus oli jo ehtinyt tuomita kyseisen henkilön uuteen lyhyeen vankeusrangaistukseen ja yhdistänyt rangaistukset.

Sovimme käräjätuomarin kanssa, että hän hakee korkeimmalta oikeudelta tuomion purkamista ja että me haemme myös purkua ja täytäntöönpanon keskeytystä. Näin AOA Pirkko K. Koskinen teki. Kiikutin itse hakemukset Korkeimman oikeuden kirjaamoon. Soitin seuraavana päivänä asian esittelijälle ja kiirehdin asian käsittelyä ja kerroin, että nuorimies on ilmeisesti vastoin todellista tuomiota työsiirtolassa ja että asia pitäisi saada nopeasti käsittelyyn.

Keskeytyspäätös tuli saman viikon perjantaina ja annettiin työsiirtolaan tiedoksi. Sieltä soitettiin minulle, että mitä he tekevät, kun nuorukainen on lomalla ja palaa vasta sunnuntaina. Neuvoin odottamaan, koska hänet ehtii kyllä vapauttaa lomilta palaamisen jälkeen.

Käräjätuomaria vastaan täytyi nostaa syyte Turun hovioikeudessa. Pyysimme syytekirjelmässä hovioikeutta ottamaan lieventävänä tekijänä huomioon, että käräjätuomari oli auttanut asian selvittämisessä.

Korkein oikeus antoi päätöksen, jossa se katsoi, että käräjätuomari ei ollut toimivaltainen hakemaan purkua. Korkein oikeus purki tuomion apulaisoikeusasiamiehen hakemuksesta, otti asian ratkaistavakseen, yhdisti rangaistukset ja määräsi yhdistetyn rangaistuksen ehdolliseksi.

Turun hovioikeus piti käräjätuomaria koskevaa rikosjuttua pitkään hallussaan. Asian esittelijä kertoi, että asianomistajaa, siis työsiirtolassa ollutta nuorta miestä ei ole tavoitettu. Yritimme auttaa asiassa ja selvitimme muun muassa hänen työpaikkansa. Nuorukainen halusi ilmeisesti välttää asioimista kaikkien viranomaisten kanssa. Parin vuoden vireillä olon jälkeen, soitin esittelijälle ja totesin, että eiköhän asianomistajalle ole varattu riittävästi tilaisuus tulla kuulluksi. Hovioikeus tuomitsi käräjätuomarin varoitukseen. Nuorukainen jäi, ikävä kyllä, ilman korvauksia.

Julkisuuskysymykset

Oikeusasiamies Jacob Söderman kiinnitti huomiota käsiteltävien asioiden julkisuuteen. Oikeudenkäynnit ovat julkisia, mutta käytännössä oikeudenkäyntien julkinen valvonta tapahtuu pitkälti median kautta.

Kerran eräs toimittaja kanteli, että Etelä-Pohjanmaalla käräjäoikeus esti häneltä pääsyn oikeussaliin, vaikka juttua ei ollut päätetty käsiteltävän suljetuin ovin. Käräjätuomari väitti julistaneensa, että juttu käsitellään suljetuin ovin. Toimittaja väitti toista. Kansliamme tarkastaja kävi kuulemassa puheenjohtajaa ja lautakunnan jäseniä. He kertoivat, että sellaisesta ei ollut päätetty. Käräjätuomari sai huomautuksen.

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta oli tuolloin valtaosalle tuomareista aikalailta tuntematon.

Pari päivää ennen juhannusta 90-luvun alkupuolella minulle ohjattiin puhelu, jossa Ilta-Sanomien toimittaja kertoi tuohtuneena, että eräs käräjätuomari oli kieltäytynyt antamasta hänelle kopiota haastehakemuksesta. Kysymyksessä oli riita-asia. Toimittaja tiedusteli menettelyn lainmukaisuutta. Mitään kantelua ei ollut vireillä.

Kerroin, että haastehakemus on julkinen asiakirja, kun se on oikeuden kansliaan saapunut, ellei asiaa ole päätetty salaiseksi. Näin ollen toimittajalla olisi ollut oikeus saada siitä kopio. Keskustelimme muutenkin oikeudenkäyntien julkisuudesta.

Ilta-Sanomien juhannusnumerossa ensimmäisellä aukeamalla oli kauhukseni juttu otsikolla ”Käräjätuomari kieltäytyi antamasta kopiota haastehakemuksesta”. Jutussa oli näyttävästi, että esittelijäneuvos Eero Kallio oikeusasiamiehen kansliasta toteaa, että on ”tyhmää olla antamatta kopiota haastehakemuksesta”.

Ensimmäisenä työpäivänä juhannuksen jälkeen sain kutsun oikeusasiamiehen huoneeseen. Yritin selittää oikeusasiamies Jakob Södermanille, että en minä aivan noin sanonut. Söderman katsoi minua ja huudahti, mutta ”sehän oli hyvin sanottu”. Siitä huolimatta kiistin noin sanoneeni enkä voinut ottaa kunniaa toimittajan terävästä kommentista.

Söderman jatkoi: ”En minä sinua sen takia tänne pyytänyt. Ajattelin kysyä, voisitko lähteä Salzburgiin oikeusasiamiesseminariin”. Ei tuo aivan karkoitukseksi tuntunut. Oli hienoa, että hän lähetti tällaisiin tilaisuuksiin myös tavallisia esittelijöitä. Ajatus oli, että esittelijät pääsevät tutustumaan laajaan kansainväliseen oikeusasiamiesmaailmaan ja erilaisiin järjestelmiin. Tämä oli hyvä käytäntö.

Viimeaikaisia asioita

Haluaisin kertoa Yleisradio Oy:n valvontaan liittyvästä suhteellisen herkästä asiasta. Saamenkielisten televisiouutisten kohtuuttoman myöhäinen lähetysajankohta oli koettu puutteeksi. Uutiset lähetettiin puolen yön aikoihin.

Apulaisoikeusasiamies *Maija Sakslin* päätti pyytää yleisradiolta selvitystä asiassa. Selvityspyynnössä tuotiin esiin erinäisiä ihmisoikeussopimusten kohtia. Lisäksi siinä tuotiin esiin, että Norja ja Ruotsi esittivät saamenkieliset uutiset alkuillasta kello 18 aikoihin.

Yleisradio selitti myöhäistä lähetysajankohtaa sillä, että uutisten saameksi kääntämisen vaikuttavan siihen, että tekstitettyjä saamenkielisiä uutisia ei aikaisemmin voitu lähettää. Lisäksi ohjelmapäällikkö totesi selvityksessään, että aikaisempi lähetysajankohta vaikuttaisi valtaväestön palveluihin ns. Prime Time aikaan. Suuri yleisö kokisi palvelujensa heikentyvän, jos saamenkieliset uutiset sijoitettaisiin tähän ajankohtaan.

Apulaisoikeusasiamies Sakslin totesi, että yleisradion julkisen palvelun yleisradiotehtävän ja kansainvälisten sopimusten mukaan tilanne ei ole tyydyttävä. Hän saattoi käsityksensä kelvottomasta lähetysajankohdasta Yleisradion tietoon ja pyysi ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin se aikoo ryhtyä.

Yleisradio ilmoitti aikaistavansa lähetysajankohtaa. Jonkin verran näin tapahtuikin.

Apulaisoikeusasiamies sai Journalisti-lehdessä kritiikkiä sananvapausasioihin paneutuneelta juristilta. Hänen mukaansa päätös loukkasi päätoimittajan sananvapautta. Olimme eri mieltä. Katsoimme, että Yleisradio Oy:stä säädetty laki sisältää toimituksellisia veloitteita. Julkisen palvelun yleisradiotehtävä asettaa rajoituksia myös Yleisradion toiminnalle.

Eräs henkilö kanteli oikeusasiamiehelle ja ilmaisi tyytymättömyytensä uusiinkin lähetysaikoihin. Tilanne ei ollut paljon parantunut. Apulaisoikeusasiamies lähetti Yleisradiolle uuden selvityspyynnön. Selvitys noudatteli samoja linjoja kuin aikaisemmin. Yleisradio totesi, että seuraavana syksynä on tarkoitus uudistaa ohjelmakavaioita ja että asia tulee silloin ajankohtaiseksi.

Apulaisoikeusasiamies teki suunnilleen aikaisemman sisältöisen päätöksen ja totesi, että lähetysajankohdat ovat vieläkin huonot. Päätös lähetettiin tiedoksi myös Yleisradion hallintoneuvostolle. Yleisradio päätti keväällä muuttaa Saamen uutisten lähetysajankohdat Yle Fem -kanavalle arkisin kello 20.45.

Tämä oli hyvä ratkaisu. Kantelijan sitkeys ja hallintoneuvoston mukaan ottaminen vaikuttivat asiaan.

Lopuksi

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian tulevaisuus näyttää valoisalta. Yli vuoden vanhoista kanteluista on päästy. Töitä riittää, mutta hyvän henkilökunnan ja hyvien ratkaisijoiden toimin ne hoituvat.

Haluan lopuksi omasta ja muiden eläkkeelle jäävien puolesta kiittää päälliköitä ja työtovereita yhteisestä ajasta ja yhteisistä kokemuksista sekä toivottaa onnea tuleviin koitoksiin.

Käsikello-orkesteri Kide

MUSIIKKIESITYKSIÄ

Jyväskylän seurakunnan käsikello-orkesteri Kide toi oikeus-asiamiehen 95-vuotisjuhlaan musiikillisia välipaloja.

Orkesterissa on 14 soittajaa ja sitä johtaa *Sari Eirtola-Loukola*. Orkesterin ohjelmisto koostuu kevyestä, klassisesta, hengellisestä ja kansanmusiikista.

Kun orkesteri aloitti syksyllä 2007, se soitti Chimes-soittimilla. Keväällä 2008 seurakunta osti Malmarkin valmistamat käsikellot. Nyt orkesterin käytössä on viisi oktaavia käsikelloja.

Kide on tehnyt esiintymismatkoja eri puolille maailmaa ja käynyt Yhdysvalloissa, Ruotsissa, Unkarissa, Saksassa, Virossa ja Kreikassa.

Oikeusasiamiesveistosten luovutus

Oikeusasiamies Jääskeläinen luovutti juhlassa oikeusasiamiesveistoksen kansliasta eläkkeelle jääneille esittelijäneuvos Eero Kalliolle, esittelijäneuvos Raino Marttuselle, notaari Pirkko Suutariselle ja toimistosihteri Päivi Karhulle. Oikeusasiamies myönsi juhlassa veistoksen myös esittelijäneuvos Harri Ojalalle ja toimistosihteri Pirjo Hokkaselle, joille veistos luovutettiin myöhemmin.

Oikeusasiamiesveistos

Oikeusasiamiesveistos on kuvanveistäjä Hannu Sirénin Suomen oikeusasiamiesinstituution 90. juhlavuoden kunniaksi luoma sarjallisesti valmistettu teos, jota käytetään mitalin tavoin.

Veistos on nimeltään ”Kaikki”. Sen muotomaailman voidaan ajatella ilmentävän yksilön ja yhteisön välistä vuorovaikutusta, ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta tai oikeusasiamiehen suojaaman yksikön ihmisarvoa.

Eduskunnan oikeusasiamies voi myöntää veistoksen suomalaiselle tai ulkomaiselle henkilölle, viranomaiselle tai yhteisölle, joka on ansiokkaasti edistänyt laillisuuden ja perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Tilaisuuden päätössanat

APULAIISOIKEUSASIAMIES JUSSI PAJUOJA

Olen saanut kunniantehtävän lausua päätössanat tässä eduskunnan oikeusasiamiehen 95-vuotisseminaarissa. Päätöspuheeni jakautuu kahteen osaan. Ensimmäinen on nimeltään ”Takanamme on hieno historia”. Toisen osan otsikko taas on: ”Edessä kajastaa uljas tulevaisuus”.

Takanamme on hieno historia

Aloitan hienosta historiasta, johon oikeusasiamies Petri Jääskeläinen jo alkupuheenvuorossaan viittasi.

Oikeusasiamiehen kanslian diaari on hyvä ja luotettava lähde, jonka monilla sivuilla havisevat historian siivet. Yksi historiallisista päivämääristä on elokuun 27. päivä vuonna 1920. Tuolloin oikeusasiamiehen varamies pyysi Vaasan läänin maaherralta lausuntoa, lausuntopyynnön aiheena oli erään kansakoulunopettajan kantelu. Kysymys oli kiistatta hallinnollisesta rutiinisuorituksesta. Tämä myös jäi kyseisen oikeusasiamiehen varamiehen ainoaksi diaariin merkityksi virkatoimeksi koko hänen palvelusaikanaan. Palvelusaika oli toki lyhyt, yksi vuosi, kuten oikeusasiamiehelläkin.

Historiallisen asiasta tekevät myöhemmät tapahtumat. Oikeusasiamiehen varamies oli tuolloin 31-vuotias juristikansanedustaja, lupaavana pidetty, mutta ei kovin tunnettu. Myöhemmin hän oli Suomen Pankin pitkäaikainen pääjohtaja, talvisodan aikainen pääministeri ja jatkosodan ajan presidentti – siis Risto Ryti.

Historia on siitä erikoinen tieteenala, että kun tarpeeksi etsitään, löydetään varmasti erikoisia yksityiskohtia ja yhteensattumia. Mutta nyt emme ole luomassa mitään suurmiesmyyttiä.

Realistisesti oikeusasiamiestä ja hänen tehtäväkenttäänsä kuvasi ensimmäinen oikeusasiamies Erik Alopaeus. Ainoaksi jääneen vuosikertomuspuheenvuoronsa lopuksi hän kirjasi seuraavat sanat:

Kaikkeen edellä olevaan nähden katson velvollisuudekseni lausua, että eduskunnan oikeusasiamiehen toimi ei mielestäni ole näyttäytynyt meillä tarkoitustaan vastaavaksi eikä tarpeen vaatimaksi ja että se sen vuoksi on lakkautettava.

Järjestelmän valuvirheitä alettiinkin piakkoin korjata. Ensiksi kiellettiin se, että istuva kansanedustaja ei saanut toimia oikeusasiamiehenä. Hyppäys päivänpolitiikasta ulkopuolisen laillisuusvalvo-

jan rooliin oli liian suuri, jotta järjestelmä olisi toiminut uskottavasti. Sitten oikeusasiamiehen toimikautta pidennettiin alkuperäisestä yhdestä vuodesta kolmeen vuoteen. Yhden vuoden toimikausi ei ollut omiaan luomaan kuvaa jatkuvuudesta. Kolmanneksi oikeusasiamiehen ja sen tuolloin jo yli sadan vuoden ikään ehtineen arvovaltaisen kollegan, oikeuskanslerin tehtäviä eriytettiin toisistaan. Oikeusasiamiehen erityisvalvontaan tulivat muun muassa sotilaat ja vangit.

Näitä uudistuksia Alopaeus ei ollut näkemässä. Tämä nuori juristikansanedustaja, joka aikaisemmin oli toiminut Savonlinnan pormestarina ja työskennellyt Viipurin hovioikeudessa, kuoli 1920-luvun alussa alle 40-vuotiaana.

Edessä kajastaa uljas tulevaisuus

Päätöspuheen toisen osan teemana on edessä kajastava loistava tulevaisuus. Vai kajastaako sellaista? Aikaisemmin lainatussa puheenvuorossaan Alopaeus ei tyytynyt vain maalailemaan synkkiä tulevaisuuden näkymiä, vaan sitä ennen hän kertoi, miksi järjestelmä ei hänen mielestään toiminut.

Tällä hetkellä on nähtävissä ainakin kolme haastetta, jotka tulevaisuudessa varmasti vaikuttavat laillisuusvalvontaan.

Ensiksi se, että kantelun ja valituksen raja liikkuu. Parikymmentä vuotta sitten esimerkiksi vankiloissa ei juuri tehty päätöksiä, joista olisi voitu hakea oikaisua ja valittaa hallinto-oikeuteen. Juuri hyväksytyssä vankeuslain uudistuksessa niitä on kymmenittäin ja muutoksenhakulupaa voidaan hakea korkeinta hallinto-oikeutta myöten. Kääntäen tämä merkitsee, että kantelun käyttöala supistuu.

Toinen kysymys on, että meillä on lukuisia toisistaan riippumattomia laillisuusvalvontaviranomaisia, joille voidaan kannella samasta asiasta. Asiakas voi valita, kanteleeko hän oikeusasiamiehelle, oikeuskanslerille, aluehallintovirastolle, Valviralle, Poliisihallitukselle vai mahdollisesti jollekin muulle hallintoviranomaiselle. Ei ole harvinaista, vaan tyypillistä, että on kolme tai neljä viranomaista, joilla toimivalta käsitellä yhtä ja samaa asiaa koskevaa kantelua.

Vähälle keskustelulle on jäänyt myös kolmas ulottuvuus. Eri laillisuusvalvojien keinot eroavat toisistaan. Vanhaa perua on se, että oikeusasiamiehellä ja oikeuskanslerilla on käytössään virkasyyte. Toisaalta uusilla laillisuusvalvojilla, aluehallintovirastoilla ja Valviralla on hallussaan välineitä, joita ylimmillä laillisuusvalvojilla ei ole. Ne voivat määrätä uhkasakkoja sekä keskeyttää tai kieltää lainvastaisen toiminnan.

Laillisuusvalvonnan tulevaisuuden yksi ydinkysymys on, miten voimme mahdollisimman tehokkaasti hyödyntää niitä erilaisia välineitä, joita kullakin toimijalla on käytettävissä. Tämän kääntöpuolelta on se, että tarpeettomat päällekkäisyydet ja rönsyt tulisi järjestelmästä karsia.

Kuvia tilaisuudesta ja vastaanotolta

EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIES

00102 Eduskunta
PUHELIN 09-4321
TELEFAX 09-432 2268
oikeusasiamies@eduskunta.fi
www.oikeusasiamies.fi